

Glossarju ta' termini ġeografici użati fis-sensiela tal-kotba

Id-Dinja Darna

niskopru l-ambjent ġeografiku ta'
madwarna

Disinn tal-qoxra: Edward Gilson

© Edward Gilson

Hajr: Il-Kunsill Nazzjonali tal-Ilsien Malti

Id-Dipartiment tat-Tmexxija tal-Kurrikulu
Id-Dipartiment tal-Ġeografija - 2015

Glossarju ta' termini ġeografici

użati fis-sensjela tal-kotba

Id-Dinja Darna

niskopru l-ambjent ġeografiku ta' madwarna

Agħfas fuq ittra minn hawn taħt biex issib malajr it-terminu li trid.

A	B	Ċ	D	E	F	Ġ	G	Għ	H	Ħ	I	K	L
M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Ż	Z

A

abitat (pl. abitati)

habitat

L-ambjent naturali fejn jghixu l-ħlejjaq.

afforestazzjoni (pl. afforestazzjonijiet)

afforestation

It-ħawwil ta' ħafna siġar f'post wieħed biex jinħoloq masġar.

agrikultura/biedja

agriculture/farming

Ix-xogħol tar-raba' li jaħdem il-bidwi u t-trobbija tal-bhejjem fl-irziezet mir-raħħal.

agroturiżmu

agro-tourism

Btala turistika li fiha dduq il-ġmiel tal-ambjent naturali u tal-irhula rurali ta' post. Matulha tista' tieħu sehem attiv fix-xogħol ta' kuljum tal-oqsma agrikoli, bħall-qtugħ tal-frott u l-ġħalf tal-bhejjem.

akkwadott (pl. akkwadotti)

aqueduct

Kanal twil mibni fuq il-ħnejjiet li jwassal l-ilma minn post għal ieħor. F'pajjiżna nsibu l-akkwadott li nbeni fi žmien il-Gran Mastru Alof de Wignacourt biex jitwassal l-ilma mir-Rabat sal-Belt.

akkwakultura

aquaculture

It-trobbija tal-ħut, bħal awrat u spnott, f'gagėġ kbar fuq l-art jew ftit 'il barra mix-xatt.

alfalfa

alfalfa

ħaxixa mkabbra bħala għalf għall-bhejjem.

algi

algae

Pjanti tal-ilma li ħafna minnhom huma mikroskopiċi. Huma komuni ħafna fil-baħar, fl-ilma ħelu u f'postijiet umdi.

alka

neptune grass

Pjanta tal-baħar li twarrad fir-rebbiegħa u tagħmel il-frott fil-ħarifa, magħrufa xjentifikament bħala *Posidonia oceanica*. Għandha weraq twil qisu žigarelli u riżomi li jorbtuha sew fir-ramel. Tifforma merġat kbar taħt il-baħar, li fihom isibu l-kenn u jbejtu l-ħut u l-ħlejjaq.

altitudni (pl. altitudnijiet)

altitude

L-ġħoli ta' post mil-livell tal-baħar.

ambjent (pl. ambjenti)

environment

Il-post naturali u l-madwar fejn jghixu n-nies, il-pjanti u l-annimali.

amfibju (pl. amfibji)

amphibian

Annimal li jghix sew fuq l-art u sew fl-ilma, bħaż-żring.

anakonda

anaconda

Serp kbir u b'saħħtu ħafna li ssibu jitkaxkar qalb il-pjanti folti u s-siġar tal-foresta tropikali tal-Amerka t'Isfel. Iqatta' ħafna ħin fl-ilma u mħuwix velenuż.

anemometru (pl. anemometri)

anemometer

Strument tat-temp li jkejje l-ħeffa tar-riħ.

antiċiklun temperat (pl. antiċikluni temperati)

temperate anticyclone

Sistema ta' pressjoni għolja li ġġib temp sabiħ u shun fis-sajf u temp kiesaħ fix-xitwa.

arbuxxell (pl. arbuxxelli)

shrub

Pjanta jew sġajra li tikber baxxa mal-art, hafna drabi f'għamla ta' nofs tond, bħas-sagħtar u t-tengħud.

aridu (f. arida, pl. aridi)

arid

Post xott, niexef qoxqox, li fih mhux possibbli jitkabbru l-hxejjex, bħalma hu d-Deżert tas-Saħara.

arterja vulkanika

main volcanic vent

Passaġġ vertikali f'vulkan li jgħaqqad il-hawt tal-magma mal-bokka ewlenija tiegħu, minn fejn tghaddi l-magma fi triqitha 'l barra.

atmosfera

atmosphere

Is-saff ta' gassijiet li jdawwar id-dinja u li huwa magħmul minn taħlita ta' nitroġenu, ossiġnu, diossidu tal-karbonju, fwar tal-ilma u gassijiet oħra.

B

il-Baħar Tethys

Tethys Sea

Baħar enormi li eżista madwar 300 miljun sena ilu, u li kien mifrux minn fejn jibda l-Mediterran illum sal-Oċean Indjan u Paċifiku. Minhabba ċaqliq tettoniku kbir dan il-baħar tbewwaq, djieq u ċkien u kulma fadal minnu huwa l-Baħar Mediterran, il-Golf Persjan u l-Baħar tal-Arabja.

bajja (pl. bajjiet)

bay

Daħla fix-xatt mal-baħar.

bajjad

carbonate raw soil

Ħamrija bajdanija li ssawret mis-saff tat-tafal, b'ħafna karbonat tal-kalċju.

barometru (pl. barometri)

barometer

Strument li jkejjel il-pressjoni tal-arja u jbossar it-tibdil fit-temp.

barriera (pl. barrieri)

quarry

Post fejn jinqata' l-blat għall-industrija tal-bini.

basla (koll. basal)

bulb

Għajn taħt il-hamrija li taħzen l-ikel meħtieġ għall-pjanta biex tniġbet is-sena ta' wara.

bastiment tat-tkarkir (pl. bastimenti tat-tkarkir)

trawler

Bastiment kbir tas-sajd mghammar b'apparat modern biex ikun jista' jibqa' fuq il-baħar għal ġimgħat shaħ. Ikollu post fejn jaħzen il-hut fil-friża u xi drabi jkollu wkoll makkinarju li jipproċessa l-hut maqbud. Juża xbieki kbar, forma ta' lembut, li jkarkru għall-qbid tal-qarnit, l-iskorfon, il-gambli u kull haġa oħra li jkun hemm f'qiegħ il-baħar.

batterju (pl. batterji)

bacteria

Organizmu mikroskopiku li jinsab f'bosta ambjenti u xogħlu hu li jmermer u jiddekomponi fdalijiet organiċi.

belt (pl. bliet)

city

Post kbir urban fejn jgħixu u jaħdmu hafna nies.

Hawn issib il-bżonnijiet kollha, bħal hwienet kbar u postijiet ta' divertiment, u għadd ta' servizzi bħal skejjel, sptarijiet u mezzi ta' trasport. ~~~~~

berqa (koll. beraq)

lightning

Dawl qawwi li jserrep fis-sema meta jsehħ *charge* elettriku fl-atmosfera waqt maltempata.

bexx

pesticide

It-tferrix ta' kimiċi mħallta bl-ilma, użati mill-bidwi, biex jeqred u jikkontrolla l-insetti, id-dud u l-ħlejjaa l-oħra li jattakkaw l-uċuħ tar-raba'.

biċċerija (pl. biċċeriji)

slaughterhouse/abattoir

Il-post fejn jinqatlu l-bhejjem biex jitqassmu fil-ħwienet tal-laħam.

bidla fil-klima

climate change

Bidla fit-temperatura medja globali li ssehħ b'kawżi naturali bħal żbroff f'daqqa ta' għadd ta' vulkani jew b'attivitajiet tal-bniedem li jżidu l-gassijiet serra fl-atmosfera.

bidwi (f. bidwija, pl. bdiewa)

arable farmer

Min jaħdem ir-raba'.

bijodegradabbli

biodegradable

Materjal li jithassar u jitmermer bi proċessi naturali, bħall-fdalijiet tal-ikel, il-weraq u l-karti.

bijodiversità

biodiversity

Il-varjetà ta' speċi differenti li jgħixu f'post partikolari.

bijofjuwil

biofuel

Fjuwil alternattiv, magħmul miż-żejt, li nsibuh fi ħxejjex bħall-ġirasol, il-fażola tas-sojja, il-qamħirrun u l-kannamieri.

bijogass

biogas

Gass li johroġ waqt it-thassir tal-materjal organiku, bħall-metanu u d-diossidu tal-karbonju.

bijoma (pl. bijomi)

biome

Ekosistema kbira ħafna, mifruxa fuq medda kbira ta' art fuq skala globali, bħalma hi l-foresta tropikali.

bijomassa

biomass

Materjal organiku li jaħżen fih ammonti kbar ta' dawl tax-xemx f'għamla ta' enerġija kimika, bħall-ħmieġ tal-bhejjem, l-iskart, il-qamħirrun u l-kannamieri. Dan il-materjal jista' jinbidel fi fjuwil likwidu jew f'gass biex jiġi ġġenerat l-elettriku.

bijoteknoloġija

biotechnology

Xjenza li timmodifika l-ħxejjex, iż-żrieragħ u l-bhejjem. B'dan il-mod inħolqu żrieragħ li kapaċi jikbru malajr, u ħxejjex u bhejjem li jifilħu aktar għall-mard.

biedja estensiva

extensive farming

Tip ta' biedja mifruxa fuq art kbira.

biedja idroponika

hydroponics

Sistema ta' biedja moderna li biha l-ħxejjex jitkabbru f'tilari b'ilma mimli bis-sustanzi u bi ftit li xejn ħamrija.

biedja intensiva
intensive farming

Tip ta' biedja li ġeneralment tkun fuq art żgħira u li tinvolvi investiment qawwi ta' teknoloġija, riżorsi umani u xogħol.

biedja organika
organic farming

Biedja li tkabbar, trabbi u tipproċessa l-prodotti bla ma tagħmel ħsara lill-ambjent u 'l-annimali, l-iżjed għax ma jintużawx fertilizzanti u pestiċidi artifiċjali.

blata kontinentali (koll. blat kontinentali)
continental shelf

Medda art, ta' madwar 200 metru fond f'qiegħ il-baħar. Fuqha jgħixu għadd ta' hlejjaq tal-baħar għax ir-raġġi tax-xemx jinfdu sal-qiegħ u jgħinu l-proċess tal-fotosinteżi.

blataforma (pl. blataformi)
wave-cut platform

Pjanura aktarx magħmula minn blat tal-globiġerina, f'tit ċentimetri 'l fuq mil-livell tal-baħar.

blat ignijuż
igneous rock

Blat vulkaniku li jissawwar meta l-magma tibbies.

blat ignijuż estrużiv
extrusive volcanic rock

Magma li toħroġ mill-vulkan u tibbies, bħal-lava u l-bażalt.

blat ignijuż intrużiv
intrusive volcanic rock

Magma li tibbies bil-mod il-mod taht l-art, bħall-granit.

blat metamorfiku
metamorphic rock

Blat li jbidel is-sura tiegħu bi sħana qawwija jew bit-tagħfis tal-art. Dan jġri meta, ngħidu aħna, il-blat kalkarju jsir irħam.

blat sedimentarju
sedimentary rocks

Blat magħmul minn ħama, ramel, naqal u fdalijiet ta' hlejjaq li jinġemgħu saff saff u jibbiesu fuq xulxin f'qiegħ il-baħar bil-prensa.

blat tal-qawwi
coralline limestone

L-aktar blat iebes u b'saħħtu li nsibu f'pajjiżna magħmul mill-qawwi ta' fuq u l-qawwi ta' taht. Fil-barrieri dan jatkisser fi żrar l-aktar għas-soqfa u t-toroq.

bokka ta' vulkan (pl. bokok ta' vulkan)
crater

Hofra fonda fil-wiċċ ta' vulkan minn fejn joħorġu l-lava, l-irmied u x-xrar waqt l-iżbroff.

borra
snow

Xita magħquda, tixbah lil tajjar artab, li tinzel fil-kesħa.

bosk/masġar (pl. boskijiet/msaġar)
forest/woodland

Medda art miksija b'siġar imdaqqa qrib xulxin, tant li l-friegħi ta' siġra waħda jithabblu ma' ta' hdejha. Taht is-siġar f'tit li xejn jikbru pjanti billi jkun mudlam.

boxxla (pl. boxxli)
compass

Strument b'labra li ddu fuq kalamita li dejjem tiġbed lejn it-Tramuntana manjetika tad-dinja.

bozza tiffranka l-enerġija (pl. bozoz jiffrankaw l-enerġija)
energy saving bulb

Bozza ekonomika li tuża mat-80% inqas elettriku u li tibqa' ddawwal għal perjodu ferm itwal minn bozza konvenzjonali bil-filament.

bromeliad
bromeliad

Pjanta b'weraq kbir u iebes, li tagħmel fjuri mill-isbaħ u tikber fis-selvaġġ fil-foresta tropikali tal-Amerka t'Isfel, bħall-*pineapple*.

bur salmastru (pl. bwar salmastri)
saline marshland

Għadira ċkejna, qrib ix-xatt, mimlija b'ilma xi ftit mielaħ imma mhux mielaħ daqs il-baħar, bħalma hi r-Riserva tal-Għadira, fil-Mellieħa.

Ċ

ċarċara (pl. ċraċar)
waterfall

Il-mogħdija tal-ilma tax-xmara li taqa' f'daqqa minn fuq sies għal livell aktar baxx.

ċensiment (pl. ċensimenti)
census

Il-ġbir ta' tagħrif, li jsir darba kull għaxar snin, fuq l-għadd u l-kwalità tal-ħajja tan-nies kollha li jgħixu f'pajjiż partikolari.

ċentru għall-iskart goff (pl. ċentri għall-iskart goff)
civic amenity site

Post li mmorru fih b'vettura privata biex narmu oġġetti, bħal għamara, saqqijiet u kompjuters, b'mod separat. Hawn jista' jintrema biss skart domestiku.

ċentru turistiku (pl. ċentri turistiċi)
tourist resort

Post b'faċilitajiet għat-turisti li jkunu għal btala.

ċereali
cereal

Żrieragħ tajbin għall-ikel bħax-xgħir, il-qamħ, il-qamħirrun u r-ross.

ċiklu tal-ilma/idroloġiku
water/hydrological cycle

Il-proċess kontinwu li bih l-ilma li nsibu fuq l-art u fil-baħar jevapora bix-xemx, isir gass, u meta jikkondensa jsir fwar f'għamla ta' shab u jinżel bħala xita.

ċiklun temperat/dipressjoni
(pl. ċikluni temperati/dipressjonijiet)

mid-latitude cyclone/depression

Sistema ta' pressjoni baxxa f'zoni temperati li ġġib il-maltemp.

ċima (pl. ċimi)
fishing float

Kannizzata magħmula minn blokko tal-ġablow u weraq tal-palm ankrati ma' kantun f'qiegħ il-baħar. Jintużaw mis-sajjieda Maltin biex jaqdbu l-lampuki u l-fanfri li jieqfu jistkennu taħthom waqt li jkunu qed ipassu.

iċ-ċirku tan-nar tal-Paċifiku
Pacific ring of fire

L-akbar zona sismika b'għadd kbir ta' vulkani u theżżiziet tettoniċi mad-dawra kollha tal-Oċean Paċifiku. Dan iċ-ċirku hu magħmul minn serbut ta' 452 vulkan, xi wħud minnhom taħt il-baħar. Jibda mill-qiegħ tal-Amerka t'Isfel, jitla' mal-kosta tal-Punent tal-Amerka ta' Fuq, jaqsam il-fliegu ta' Bering u jinżel lejn il-Ġappun u New Zealand, f'distanza ta' 40,000 km.

ċitru**citrus**

Frott aċiduż bħal-lumi, il-laring u l-mandolina. Is-siġar taċ-ċitru jhaddru s-sena kollha, b'weraq aħdar skur li jleqq u li jhalli riħa tfuħ meta tishqu f'idek. Iċ-ċitru jimtela biż-żahar abjad għal Marzu u April.

ċpar**fog**

Qatgħa fwar fl-arja f'għamla ta' sħab baxx li ma tarax minnu.

D**dagħbien** (pl. dwagħben)**fissure**

Xaqq fond u wieqaf fil-blat li minnu ma tarax il-qiegħ.

daħna piroklastika (pl. daħniet piroklastiċi)**pyroclastic flow**

Valanga ta' rmied, ħaffiefa, xrar, ġebel u gassijiet vulkaniċi oħra li joħorġu u jitgerbu 'l isfel mal-ġenb ta' vulkan b'aktar minn 100 km fis-siegħa. Din id-daħna, b'temperaturi oġhla minn 500°C, tkaxkar u taħraq kulma ssib fi triqitha.

deforestazzjoni**deforestation**

Il-qtuġħ tas-siġar mill-imsaġar biex l-art tkun tista' tintuża għal skopijiet oħra.

delta (pl. deltiet)**delta**

Medda art trijangolari, fejn tiżbokka x-xmara fil-baħar, magħmula mill-ħamla li tkun ġarret magħha x-xmara.

demel**animal manure**

Ħmieġ naturali tal-bhejjem niexef li jiffertilizza l-ħamrija.

demografija**demography**

L-istudju tal-aspetti kollha marbutin mal-popolazzjoni bħad-daqs, id-densità u l-firxa tan-nies fuq l-art. Dan l-istudju jsir permezz ta' statistika aġġornata, bħalma huwa ċ-ċensiment.

deni rqiq**Mediterranean/Maltese fever**

Marda qerrieda li kienet komuni ħafna f'Malta u f'pajjiżi oħra tal-Mediterran li kienet tinxtered mit-tehid tal-ħalib tal-mogħoż mhux mgħolli.

densità tal-popolazzjoni (pl. densitajiet tal-popolazzjoni)**population density**

Il-medja tal-ammont ta' nies li jgħixu f'kull kilometru kwadru ta' art f'post partikolari.

depożitu kwaternarju (pl. depożiti kwaternarji)**quaternary deposit**

Saff irqiq ta' materjal miġmugħ fit-truf ta' xi widien, magħmul mill-ħamrija u n-naqal li nġarru mill-ilmijiet fi żmien kwaternarju.

depożizzjoni**deposition**

In-naqal li jkun ittiekel, inġarr u nġema' bl-ilma tax-xmajjar, il-glaċieri, il-mewġ u r-riħ.

desalinazzjoni**desalination**

Proċess li jsaffi l-ilma baħar mill-melħ u jagħmlu tajjeb għax-xorb.

deżert (pl. deżerti)

desert

Wesgħa kbira ta' art, shuna u xotta, li fiha jghixu ftit li xejn hlejjaq. Xi deżerti, bħas-Saħara, huma miksija b'ramel fin li jinġabar fi mniezel għoljin.

deżertifikazzjoni

desertification

Il-proċess li bih l-ambjent ta' post, li qabel kien abitabbli, jiftaqar u jsir deżert b'kawzi naturali bħal nixfa u rjieħ tar-ramel qawwija, jew bl-imġiba tal-bniedem bħar-ragħa żejjed.

diġestjoni anerobika

anaerobic digestion

Il-bidla ta' materjal bijodegradabbli f'bijogass u kompost f'post apposta mingħajr ossiġnu.

diga (pl. digi)

dam

Hajt kbir li jilqa' l-ilma tax-xmara jew ta' xi mogħdija. Id-diga tinbena biex taħžen l-ilma, tikkontrolla l-għargħar u tiġġenera l-enerġija idroelettrika.

diossidu tal-karbonju

carbon dioxide

Gass serra, bla kulur u riħa, magħmul minn atomu tal-karbonju u żewġ atomi tal-ossiġnu (CO₂).

distribuzzjoni tal-popolazzjoni

population distribution

Il-firxa tan-nies fuq wiċċ l-art.

diżastru naturali (pl. diżastri naturali)

natural hazard

Herba kbira li sseħħ bi proċessi naturali bħall-għargħar, l-uragani u t-terremoti.

drenaġġ

sewage

Il-hmieġ likwidu u solidu tal-bliet li jinġarr fil-katusi taħt l-art biex jissaffa qabel jintefa' fil-baħar jew jintuża għat-tisqija.

dolina (pl. dolini)

doline

Hofra fonda li tifforma wara li jċedi saqaf ta' għar, bħalma nsibu l-Maqluba, il-Qrendi.

E

effett serra

greenhouse effect

Il-mod li bih xi gassijiet li jdawru d-dinja, bħad-diossidu tal-karbonju, iwaqqfu s-shana milli toħroġ u taħrab lura fl-ispazju. Hekk ukoll jiġri f'serra, fejn il-plastik iħalli r-ragħi tax-xemx jidhlu u jżomm is-shana milli taħrab.

ekosistema (pl. ekosistemi)

ecosystem

In-nisġa ta' bejn komunità ta' organiżmi bijoloġiċi u l-ambjent naturali li jghixu fih.

l-Ekwatur

Equator

lċ-ċirku immaġinarju ta' latitudni 0°, li jaqsam il-globu f'żewġ partijiet indaqs, l-Emisfera tat-Tramuntana/ta' Fuq u l-Emisfera tan-Nofsinhar/t'Isfel.

emigrant (f. emigranta, pl. emigranti)

emigrant

Persuna li thalli art twelidha biex tgħammar f'pajjiż ieħor.

emisfera (pl. emisferi)

hemisphere

Nofs id-dinja maqsuma mill-Ekwatur f'żewġ partijiet indaq, l-Emisfera tat-Tramuntana u l-Emisfera tan-Nofsinhar. Il-globu jista' jinqasam ukoll mill-Meridjan ta' Greenwich u l-Meridjan 180° fl-Emisfera tal-Punent u tal-Lvant.

endemiku (f. endemika, pl. endemiċi)

endemic

Speċi li tinsab f'post partikolari jew f'pajjiż wieħed biss u mkien aktar fid-dinja. Ngħidu aħna l-qabru huwa endemiku għal pajjiżna għax dan il-granċ tal-ilma helu ssibu biss f'Malta.

enerġija ġeotermali

geothermal energy

Enerġija li tintuża l-aktar f'postijiet vulkaniċi bħall-Iżlanda, New Zealand u nħawi fl-Istati Uniti. Il-*power stations* ġeotermali jużaw is-sħana interna tad-dinja biex jiġġeneraw l-elettriku.

enerġija idroelettrika

hydroelectricity

Enerġija nadifa ġġenerata mill-qawwa tal-ilma. Il-*power stations* idroelettriċi nsibuhom l-aktar fejn hemm xmajjar niżlin b'heffa kbira minn qalb l-għoljiet.

enerġija ma tiġġeddidx

non-renewable energy

Sors ta' enerġija li ha miljuni ta' snin biex ifforma taht l-art u li llum qed jonqos b'rata mgħaġġla ħafna għax qed jintuża żżejjed, bħaż-żejt, il-gass u l-faħam.

enerġija nukleari

nuclear energy

Enerġija maħluqa f'reattur nukleari bil-qsim tal-atomu tal-uranju, bi proċess imsejjaħ *fissjoni*. F'dan il-proċess tinholq ħafna sħana li tintuża biex tbiddel l-ilma fi fwar. Dan jintuża f'*power station* nukleari biex idawwar it-turbini u jiġġenera l-elettriku.

enerġija tiġġedded/rinnovabbli

renewable energy

Enerġija ġġenerata minn sorsi naturali li ma jispiċċaw qatt, bħar-riħ, ix-xemx u l-ilma. Dawn is-sorsi huma nodfa u ftit li xejn jagħmlu ħsara fl-ambjent.

epiċentru (pl. epiċentri)

epicentre

Il-post fuq wiċċ l-art fejn tibda l-mewġa sismika ta' terremot u fejn isseħħ l-aktar ħsara.

epidemija (pl. epidemiji)

epidemic

Marda li tittieħed u li tinxtered b'rata mgħaġġla minn post għal ieħor.

epoka (pl. epoki)

epoch

Żmien twil fl-istorja ġeoloġika tad-dinja.

Bħalissa ninsabu fl-epoka Oloċenika tal-perjodu Kwaternarju.

erbiċida (pl. erbiċidi)

herbicide

Sustanza velenuża li juża l-bidwi biex joqtol jew irażżan il-ħaxix selvaġġ.

erbivoru (f. erbivora, pl. erbivori)

herbivore

Animal li jiekol il-ħaxix biss.

erożjoni

erosion

Il-proċess naturali li bih jittiekel il-blat. Dan iseħħ bil-mewġ tal-baħar, bir-riħ, bl-ilma tax-xmajjar u bis-silġ. Il-blat li jittiekel jinġarr mir-riħ jew mill-ilma, u jiġi ddepożitat xi mkien ieħor.

erożjoni/telf/tgħawwir tal-ħamrija

soil erosion

Il-proċess li bih jintilef ammont kbir ta' ħamrija minħabba diversi fatturi naturali, bħar-riħ u x-xita qawwija. Il-ħamrija tintilef ukoll minħabba prattiċi ħżiena tal-biedja, bħar-ragħa żejjed u d-deforestazzjoni.

esportazzjoni (pl. esportazzjonijiet)

exportation

Il-proċess li bih il-merkanzija jew l-oġġetti jinbiegħu barra l-pajjiż.

estint (f. estinta, pl. estinti)

extinct

Li m'għadux jeżisti għax inqered minn xi post partikolari jew mid-dinja.

estwarju (pl. estwarji)

estuary

Fetħa wiesgħa fejn tiżbokka x-xmara fil-baħar.

evaporazzjoni

evaporation

Il-proċess li bih l-ilma jiſhon u jinbidel f'gass.

ewtrofikazzjoni

eutrophication

Il-proċess li bih fl-ilma mniġġes joktru ħafna algi li, waqt li jkunu qed jiddekomponu, jassorbu minnu l-ossigenu kollu. Dan jiġri l-aktar meta fil-biedja jintużaw sustanzi kimiċi bħan-nitrati.

F

fabbrika (pl. fabbriki)

factory

Post tax-xogħol fejn il-materja prima tinħadem fi prodott meħtieġ bl-użu tal-magni.

fattur abijotiku (pl. fatturi abijotiċi)

abiotic factor

Xi haġa bla ħajja li taffettwa l-ekosistema fejn jgħixu hlejjaq bħall-blat, il-ħamrija, it-temperatura u l-ilma.

fattur bijotiku (pl. fatturi bijotiċi)

biotic factor

Xi azzjoni li jagħmlu l-hlejjaq li jaffettwaw hlejjaq oħra fl-ekosistema, bħal meta annimal biex jgħix jaħtaf, joqtol u jiekol annimal ieħor.

fawna

fauna

L-ispeċi kollha ta' annimali.

fawwara termali (pl. fawwariet termali)

thermal spring/hot spring

Nixxiegħa ta' mišhun naturali.

faxxina

foliage

Il-weraq u z-zkuk tal-pjanti.

felċa (pl. felċi)

fern

Pjanta li tikber baxxa mal-art fil-foresti tropikali għad-dell u l-umdità tas-siġar. Din il-pjanta la tagħmel fjuri u lanqas żerriegħa iżda titkattar bi spori li jikbru fuq il-weraq delikat tagħha.

ferfiera (pl. friefer)

sprinkler

Sistema moderna ta' tisqija li biha l-ilma johroġ bil-prensa minn toqba rqiqqa u jitferrex indaqs bħal xita fuq il-wiċċ tar-raba'.

fertilizzant artifiċjali (pl. fertilizzanti artifiċjali)

fertiliser

Kimika li tiżdied mal-ħamrija mill-bidwi biex jagħmilha aktar għammiela ħalli tagħti prodott itjeb u aktar abbondanti. Il-fertilizzanti huma meħtieġa biex iroddu lura l-minerali u s-sustanzi li jkunu naqsu mill-ħamrija.

fissjoni

fission

Il-qsim tan-nukleu atomiku tal-uranju f'reattur nukleari biex tiġi ġġenerata ħafna enerġija.

fjuwil fossili (pl. fjuwils fossili)

fossil fuel

Il-fjuwils fossili ġejjin mit-taħsir ta' fdalijiet ta' ħlejjaq li kienu jgħixu miljuni ta' snin ilu bħaż-żejt, il-faħam u l-gass naturali u jintużaw l-aktar fil-power stations.

fliegu (pl. fliegi)

channel/strait

Għonq dejjaq ta' baħar li jifred żewġ artijiet, kif insibu bejn Għawdex u Kemmuna. Dan jifforma l-fliegu ta' Għawdex.

flora

flora

L-ispeċi kollha ta' pjanti.

fomm ix-xmara

river mouth/estuary

Il-post li fih tiżbokka x-xmara ġol-baħar.

foresta (pl. foresti)

forest

Wesgħa kbira ta' art bis-siġar.

foresta tropikali milwiema (pl. foresti tropikali milwiema)

tropical rainforest

L-aktar ekosistema sinjura li nsibu ftit 'il fuq u 'l isfel mill-Ekwatur, bi klima sħuna u umda. Fiha nsibu żewġ terzi tal-ispeċi kollha tal-annimali u l-pjanti tad-dinja.

forn solari (pl. fran solari)

solar furnace

Struttura kbira li tuża s-shana tax-xemx għall-produzzjoni ta' temperaturi għoljin. Ir-raġġi tax-xemx jinġibdu b'mirja parabolici u jintefgħu f'punt fokali. Din is-shana, li tkun tlaħhaq it-3,500°C, imbagħad tintuża biex tiġġenera l-elettriku.

fossila (pl. fossili)

fossil

Il-fdal, il-forma jew it-traċċa ta' ħlejqqa magħġuna fil-blat sedimentarju.

fotosintezi

photosynthesis

Il-proċess li bih il-pjanti ħodor jibdlu d-diossidu tal-karbonju (CO₂) u l-ilma f'ikel, bl-enerġija mid-dawl tax-xemx.

front kiesaħ (pl. fronti keshin)

cold front

It-tarf ta' massa ta' arja kiesħa li timbotta u tidhol taħt massa ta' arja sħuna. Dan il-front johloq ix-xita u rjieħ qawwija.

front sħun (pl. fronti sħan)

warm front

It-tarf ta' massa ta' arja sħuna, li jkun miexi 'l quddiem u li jogħla 'l fuq, u b'hekk jieħu post l-arja kiesħa. Dan il-front ta' arja johloq ħalbiet ta' xita qawwija.

Tifsir il-kliem

frotta rqiqa (koll. frott irqiq)

stone fruit trees

Frotta biż-żerriegħa, bħal-langasa u t-tuffieħa, jew bl-għadma, bħal-lewża, il-ħawħa u l-għanbaqra.

frotta tal-baħar (koll. frott tal-baħar)

seafood

Hlejqa tal-baħar, bħar-rizza, il-gajdra, il-granċ u l-gamblu.

frugh il-baħar

tides

Il-hruġ (il-frugh) u d-dħul (il-mili) tal-baħar bl-effett tal-gravità tal-qamar u x-xemx.

fuhħar

pottery

Tafal moħmi f'forn jaħraq.

fungu (pl. fungi)

fungus

Pjanta li ma tagħmilx fjuri, bħall-faqqiegh u l-moffa. Xi fungi jmermru materjal organiku filwaqt li oħrajn jixorbu s-sustanzi minn pjanti u annimali oħra.

fwar

steam

Qtar żgħir u hafif tal-ilma fl-arja li jiffirma fil-proċess tal-kondensazzjoni.

Ġ

ġebbla tal-franka (koll. ġebel tal-franka)

Lower Globigerina Limestone

Is-saff tal-qiegh tal-globigerina, imsejjaħ ukoll il-franka, li f'pajjiżna nużawh l-aktar għall-bini.

ġeologu/ġeoloġist

(f. ġeologa/ġeoloġista, pl. ġeoloġi/ġeoloġisti)

geologist

Xjenzat li jistudja l-oriġini, l-istruttura u l-għamla tal-blat.

ġibjun (pl. ġibjuni)

reservoir

Post imsaqqaf għall-ħażna tal-ilma li jkun ferm akbar minn ġiebjja.

ġir

lime

Trab abjad fin, meħud mill-blat tal-qawwi, li fl-imgħoddi kien jintuża ħafna aktar mil-lum għat-tikħil u t-tibjid.

ġiebjja (pl. ġwiebi)

cistern

Post wiesa' u fond għall-ħażna tal-ilma tat-tisqija.

ġlata (pl. ġlat, ġlajjet)

frost

Skorċa rqiqa ta' ilma magħqud bil-kesha.

ġliba (pl. ġlejjeb)

shoal of fish

Qatgħa ħut għaddej f'daqqa fl-ilma baħar.

ġungla (pl. ġungli)

jungle

Foresta tropikali miksija b'siġar u pjanti mħabblin f'xulxin li jagħmluha impenetrabbli.

ġwież

animal fodder

Għalf tal-bhejjem.

G

gabbjun (pl. gabbjuni)

gabion wall

Kaxxa magħmula minn xibka tal-metall marbuta ma' kaxxi oħra bħalha u mimlija bil-ġebel. Inbnew mal-ġnub ta' Wied il-Qlejgħa u l-Fiddien biex jiehdu post il-hitant tas-sejjeħ peress li jifilhu aktar għall-maltemp. Fl-istess ħin l-ilma jiskula minnhom.

gass serra (pl. gassijiet serra)

greenhouse gas

Gass fl-atmosfera li jassorbi u jaħžen is-sħana tax-xemx riflessa lura mid-dinja tagħna. L-aktar gassijiet serra komuni huma d-diossidu tal-karbonju, il-metanu u l-ossidu tan-nitroġenu.

gass tossiku (pl. gassijiet tossiċi)

toxic gas

Gass velenuż, maħluq bl-attività industrijali, bħad-duħħan li johroġ miċ-ċmieni tal-*power stations* bil-ħruq ta' fjuwils fossili jew petrokimiċi. Dawn il-gassijiet iniġġsu wkoll l-arja, ibiddu l-klima u jistgħu johlqu xita aċiduża.

gass vulkaniku (pl. gassijiet vulkaniċi)

volcanic gas

Gass li johroġ waqt żbroff ta' vulkan, bħad-diossidu tal-karbonju, id-diossidu tal-kubrit u l-fwar.

geyser (pl. geysers)

geyser

Merżuq ta' ilma jew fwar li johroġ bi pressa qawwija, kull tant ħin, minn xaqq fond fil-blat vulkaniku.

glaċier (pl. glaċieri)

glacier

Massa kbira ta' silġ li tiżżerżaq 'l isfel, bil-mod il-mod, f'wied fil-muntanji.

globiġerina

globigerina limestone

Saff ta' blat fil-wiċċ, komuni ħafna fil-Lvant ta' Malta u l-Punent ta' Għawdex. Dan il-blat jinqasam fi tliet saffi sekondarji magħrufa bħala *ta' fuq* (il-kwiener), *tan-nofs* (il-qargħajja) u *ta' taħt* (il-franka).

globiġerina tal-kwiener

upper globigerina limestone

Is-saff ta' fuq tal-globiġerina li jiflaħ għan-nar.

globiġerina tal-qargħajja

middle globigerina limestone

Is-saff tan-nofs tal-globiġerina li jfarfar u jitmermer malajr.

gżira (pl. gzejjer)

island

Art maqtugħa għaliha u mdawra kollha kemm hi bil-baħar, bħal Malta.

gżira vulkanika (pl. gzejjer vulkaniċi)

volcanic island

Gżira magħmula mil-lava tal-vulkan, bħal Stromboli u Pantellerija.

Għ

għadira (pl. għadajjar)

lake

Wesgħa kbira ta' ilma ħelu.

għar (pl. għerien)

cave

Daħla naturali fil-blat, fuq l-art, bħalma nsibu f'Għar Hasan jew mal-baħar f'Għar Lapsi.

għarma tar-ramel (pl. għaram tar-ramel)

sand dune

Munzell jew għolja baxxa ta' ramel, ftit 'il ġewwa minn xi bajja ramlja, bħalma nsibu r-Ramla l-Ħamra. Fid-deżerti, bħas-Saħara, insibu mniezel ħafna akbar minn dawn magħmula minn ramel li jkun inġarr mar-riħ.

għargħar

floods

Iseħ meta l-art titgħatta bl-ilma, aktarx wara li jfuru x-xmajjar. L-għargħar jista' jseħ ukoll b'mewġ kbir minħabba rjieħ qawwija, terremoti f'qiegħ il-baħar jew meta jdub ħafna silġ f'daqqa fir-rebbiegħa.

għargħar tal-ilma qerriedi

flash floods

Iseħ wara xi maltempata qalila, meta tinzel ħafna xita f'salt. Diversi nħawi, b'mod speċjali z-zoni urbani, jjsfaw mgħarrqa.

għelejjel

crops

Il-ħxejjex li jkabbar il-bidwi fir-raba' tiegħu.

għelieqi mtarrġa

terraced fields

Ħitan tas-sejjieħ mibnija wieħed aktar 'l isfel mill-ieħor, forma ta' taraġ, biex iżommu l-ħamrija milli titkaxkar u tintilef bl-ilma tax-xita.

għerq riffied (pl. għeruq riffieda)

buttress root

Għerq ta' siġra għolja tropikali, maħruġ 'il fuq mill-ħamrija biex isostniha u jzommha milli ċċedi u taqa'.

għorfa (pl. għorof)

Kamra fir-razzett li, fost affarijiet oħra, il-bidwi fiha jerfa' ż-żrieragħ u l-uċuħ tar-raba' maħsuda.

H

humus

humus

Materjal organiku umduż ħafna, magħmul minn fdalijiet ta' weraq, xtieli, xniexel u ħlejjaq oħra, meħtieġ għall-fertilità tal-ħamrija.

H

ħaffiefa (pl. ħaffifiet)

pumice stone

Blat vulkaniku bajdani bil-pori u li hu ħafif ħafna, tant li jzomm f'wiċċ l-ilma.

ħaġra prezzjuża (koll. ħaġar prezzjuż)

precious stone

Mineral rari li nsibu fil-blat u li jiswa ħafna flus, bħad-djamanti, l-iżmeraldi, ir-rubini u ż-żaffir.

ħajt tas-sejjieħ (pl. ħitan tas-sejjieħ)

rubble wall

Ħajt baxx li jifred għalqa minn oħra, mibni mingħajr tajn u b'ġebel mhux mingur.

ħamla

soil sediment

Il-materjal li jgorr miegħu l-wied jew li jħalli warajh l-għargħar.

ħamrija

soil

Frak tal-ġebel u fdalijiet organiċi, bħal dud u weraq, meħtieġ għaž-żriġ u t-thawwil tal-ħxejjex.

hamrija alluvjali

alluvial soil

Hamrija fina u għammiela magħmula mill-ħamla tax-xmara.

hamrija tal-bajjad

carbonate raw soil

Hamrija bajdanija li ssawret mis-saff tat-tafal, b'ħafna karbonat tal-kalċju.

hamrija tal-ħamri

terra rossa

Hamrija ta' lewn ħamrani li tinsab l-aktar fejn hemm il-blat tal-qawwi fil-wiċċ. Tieħu lewnha mill-ħafna ossidi tal-ħadid li għandu dan il-blat.

ħawt vulkaniku (pl. ħwat vulkaniċi)

magma chamber

Ħażna kbira ta' magma fil-qoxra tad-dinja.

ħaxix tal-miżwed (pl. ħxejjex tal-miżwed)

pod

Ħaxix imkabbar mill-bidwi, b'fosdqa mimlija b'żerriegħa li tittiekel, bħall-ful u l-piżelli.

ħażna tal-ilma ta' fuq it-tafal

perched aquifer

L-ilma tax-xita li jingabar fuq it-tafal fil-pori u x-xquq tal-qawwi ta' fuq u fir-rina.

ħażna tal-ilma tal-pjan

mean sea level aquifer

L-ilma tax-xita maħżun fil-pori u x-xquq tal-blat tal-globiġerina u tal-qawwi ta' taħt (iż-żonqor).

ħnejja/tieqa (pl. ħnejjiet/twieqi)

sea arch

Għar imniffed minn naħa għal oħra fi lsien irqiq ta' art maħruġ 'il barra għal fuq il-baħar, bħat-Tieqa ż-Żerqa fid-Dwejra, Għawdex.

ħoġor ix-xmara

river basin

L-art u l-widien minn fejn tgħaddi x-xmara, it-tributarji tagħha u l-mogħdijiet kollha tal-ilma, fi triqithom 'l isfel minn fuq l-għoljiet għal ġol-baħar.

ħondoq (pl. ħniedaq)

gorge

Wied dejjaq bil-ġnub weqfin.

idrosfera

hydrosphere

L-ilma kollu tal-oċeani, l-ibħra, l-għadajjar u x-xmajjar, is-silġ, u l-ilma ta' ġol-pori tal-blat u l-ħamrija.

igrometru (pl. igrometri)

hygrometer

Strument tat-temp li jkejje l-ammont tal-ilma jew l-irtuba (umidità) fl-arja.

ilma ġieri

running surface water

L-ilma li johroġ mill-blat.

ilma salmastru

brackish water

Ilma li mhux mielaħ daqs l-ilma baħar.

ilma tal-pjan

groundwater

L-ilma ta' taħt l-art, maħżun fil-pori tal-blat.

immigrant (f. immigranta, pl. immigranti)

immigrant

Persuna li ġiet tgħix f'art mhix twelidha.

immigrant irregolari (pl. immigranti irregolari)

irregular immigrant

Persuna li tidhol f'pajjiż ieħor biex ittejjeb il-livell tal-għajxien tagħha mingħajr il-permessi meħtieġa.

immigrant permanenti (pl. immigranti permanenti)

permanent immigrant

Persuna li tidhol f'pajjiż ieħor u tibqa' tghix fih għal dejjem.

immigrant temporanju (pl. immigranti temporanji)

temporary immigrant

Persuna li tidhol f'pajjiż ieħor u tghix fih għal ftit taż-żmien.

impermeabbli

impermeable

Li jassorbi l-ilma imma ma jhallihx jiskula għas-saff ta' taħtu, bħat-tafal.

impjant għall-ippumpjar tal-ilma

(pl. impjanti għall-ippumpjar tal-ilma)

pumping station

Il-post minn fejn jittella' l-ilma tal-pjan biex jitqassam fid-djar.

impjant għat-tisfija tad-drenaġġ

(pl. impjanti għat-tisfija tad-drenaġġ)

sewage treatment plant

Il-post minn fejn jitnaddaf u jissaffa d-drenaġġ qabel jintefa' l-baħar, bl-inqas ħsara possibbli għall-ambjent.

impjant petrokimiku (pl. impjanti petrokimiċi)

petrochemical plant

Fabbrika kbira li tipproduċi sustanzi kimiċi u prodotti magħmula miż-żejt.

inċineratur (pl. inċineraturi)

incinerator

Forn kbir li jahraq l-iskart b'temperaturi għoljin ħafna.

indiġenu (f. indiġena, pl. indiġeni)

indigenous

Li minn dejjem kien jeżisti fis-selvaġġ f'post partikolari, bħaż-żnuber u l-ballut fil-gżejjer Maltin.

infiltrazzjoni

infiltration

Il-proċess li bih l-ilma jiskula bil-mod fil-ħamrija sakemm jinżel fil-blat.

infrastruttura

infrastructure

It-tagħmir u l-istruttura meħtieġa biex pajjiż jiffunzjona ekonomikament tajjeb, bħas-sistema tat-toroq, l-elettriku, id-drenaġġ u l-komunikazzjoni.

insettiċida (pl. insettiċidi)

insecticide

Velenu kimiku, likwidu jew trab, li jeqred l-insetti u d-dud li minn żmien għal ieħor jattakkaw l-uċuħ tar-raba'.

invertebrat (f. invertebrata, pl. invertebrati)

invertebrate

Li m'għandux sinsla tad-dahar, bħall-qarnit u l-insetti.

irrigazzjoni/tisqija

irrigation

Mezz artiċjali li bih il-bidwi jagħti l-ilma lir-raba'.

isobar

isobar

Linja fuq mappa tat-temp li tgħaqqad flimkien postijiet bl-istess pressjoni atmosferika f'ħin partikolari.

K

kajjik (pl. kajjikki)

Dghajsa tas-sajd bil-pruwa (quddiem) għall-ponta u bil-poppa (wara) ċatta. Rari jaqbeż is-sitt metri tul u għalhekk jintuża l-aktar għas-sajd ta' max-xatt.

kaktus (pl. kakti)

cactus

Pjanta mxewka li ssibha f'postijiet niexfa, l-aktar fid-deżert, fejn pjanti oħra ma jirnexxihomx jikbru. Il-kaktus jahżen l-ilma fiz-zokk, u x-xewk tiegħu jbiegħed l-annimali minnu.

kalkarju (f. kalkarja, pl. kalkarji)

calcareous

Li għandu perċentwal għoli ta' ġir jew ta' karbonat tal-kalċju, bħall-ġebbla tal-globiġerina.

kannizzata (pl. kannizzati)

fishing float

Metodu tas-sajd li jintuża mis-sajjieda Maltin biex jaqbd u l-lampuki u l-fanfri. Tkun magħmula minn sufri u ġablow li jżommu fil-wiċċ, marbutin mal-weraq tal-palm u ankrati bil-knatan biex tibqa' f'postha. Il-ħut jistkenn taħtha u jinqabad b'xibka f'għamla ta' tartarun.

karnivoru (f. karnivora, pl. karnivori)

carnivore

Animal li jiekol il-laħam.

karst

karst

Medda art magħmula minn blat poruż u kalkarju, b'ħafna xquq fondi u dagħbien. Fuq l-art issib wesgħat miksija b'ħafna xfar u ħofor, filwaqt li taħtha ssib għadd ta' għerien u passaġġi.

katina tal-ikel (pl. ktajjen tal-ikel)

food chain

Is-sekwenza ta' kif l-enerġija u s-sustanzi tal-ikel jgħaddu minn hlejjaq differenti huma u jittieklu waħda mill-oħra.

kejjiel dawl ix-xemx (pl. kejjela dawl ix-xemx)

sunshine recorder

Strument tat-temp li jirreġistra fuq biċċa karta apposta, imwaħħla ma' boċċa kbira tal-ħġieġ, kemm tkun damet tidli x-xemx matul il-jum.

kimika tossika (pl. kimiċi tossiċi)

toxic chemical

Sustanza velenuża li tista' tagħmel ħsara fl-ambjent.

klima (pl. klimi)

climate

Il-kundizzjoni medja tal-arja għal perjodu twil ta' żmien.

klima polari (pl. klimi polari)

polar climate

Reġjuni fin-naħa ta' fuq u t'isfel tad-dinja fejn jaħkmu rjieħ qawwija, b'temperatura li tant tkun kiesha li l-art tkun miksija dejjem bis-silġ.

klima temperata (pl. klimi temperati)

temperate climate

Reġjuni bi klima moderata fejn it-temperatura la tkun kiesha ħafna u lanqas sħuna ħafna. Il-pajjiżi li qegħdin bejn it-Tropiku tal-Kaprikornu u ċ-Ċirku Artiku fl-Emisfera ta' Fuq u bejn it-Tropiku tal-Kankru u ċ-Ċirku tal-Antartika fl-Emisfera t'Isfel, għandhom klima temperata. 40% tan-nies kollha tad-dinja jgħixu f'zoni temperati u jkollhom erba' staġuni differenti tul is-sena.

klima tropikali (pl. klimi tropikali)

tropical climate

Reġjuni bi klima shuna u b'ħafna xita matul is-sena kollha. Postijiet b'din il-klima qegħdin bejn it-Tropiku tal-Kankru u t-Tropiku tal-Kaprikornu, bħalma hi l-foresta tal-Amazon fil-Brazil.

klorin

chlorine

Sustanza miżjuda mal-ilma li toqtol kull tip ta' algi u batterji.

kloroflorokarbons

chlorofluorocarbons

Gassijiet maħduma b'mod artifiċjali mill-klorin, il-florin u l-karbonju li sa ffit żmien ilu kienu jintużaw għar-refriġerazzjoni u għall-produzzjoni tal-bottijiet tal-isprejs. Illum dan il-gass huwa pprojbit għax jagħmel ħsara kbira lis-saff tal-ożonu.

kolera

cholera

Marda infettiva li tattakka l-imsaren u ġġib dijarea qawwija. Hija marda qerrieda u tittiehed minn ikel u xorb imniġġes.

kompost

compost

Materjal organiku magħmul minn weraq, zkuk u qxur tal-frott u l-ħaxix, immermer biż-żmien b'mod naturali. Dan jagħmel il-ħamrija aktar għammiela u jista' jsir ukoll fid-djar.

kondensazzjoni

condensation

Il-bidla tal-ilma fi fwar u l-formazzjoni tas-sħab.

konglomerat (pl. konglomerati)

conglomerate

Blat sedimentarju magħmul minn għadd ta' ċagħaq imwaħħal ma' depożiti ta' frak u trab.

konservazzjoni

conservation

Il-harsien ta' ambjenti varji.

konsumatur (f. konsumatriċi, pl. konsumaturi)

consumer

Il-klijent li jixtri oġġetti jew li juża xi servizzi bi ħlas.

konsumatur primarju (pl. konsumaturi primarji)

primary consumer

Erbivoru li jiekol il-ħaxix biss.

konsumatur sekondarju (pl. konsumaturi sekondarji)

secondary consumer

Karnivoru li jgħix fuq annimali iżgħar minnu li jieklu l-ħaxix.

kontinent (pl. kontinenti)

continent

Wieħed mis-seba' meded kbar ta' art li huma l-Ewropa, l-Asja, l-Afrika, l-Amerka ta' Fuq, l-Amerka t'Isfel, l-Awstralja u l-Antartika.

konurbazzjoni

conurbation

Numru ta' rhula jew bliet li matul is-snin kibru u nfirxu 'l barra tant li llum ingħaqdu flimkien.

konz (pl. konzijiet)

longline fishing

Irkaptu tas-sajd li bih jinqabad ħut kbir, bħat-tonn u l-pixxispad, b'lettijiet twal bi snanar ippuntati.

kosta (pl. kosti)

coast

Art mad-dawra ta' gżira jew pajjiż qrib il-baħar.

krustaċju (pl. krustaċji)

crustacean

Animal li jgħix fl-ilma baħar, bħall-granċ u l-gamblu. Krustaċji oħrajn jgħixu fl-ilma ħelu jew fl-ilma salmastru. Oħrajn jgħixu f'ambjenti umdi fuq l-art, bħall-ħnieżer l-art.

kurrent konvezzjonali (pl. kurrenti konvezzjonali)

convection currents

Kurrent qawwi taht il-qoxra tad-dinja, iġġenerat mis-sħana qawwija li nsibu fil-mantell tagħha, li għandu l-qawwa jmexxi l-qxur tettoniċi.

L

lampara

Metodu tas-sajd li fih jintużaw lampi li jixhtu dawl abjad qawwi li jiġbed il-ħut lejhom. B'hekk il-ħut ikun jista' jiddawwar aħjar bix-xbieki.

latitudni/meridjan (pl. latitudnijiet/meridjani)

latitude

Kejl immaġinarju li jaqsam il-globu jew mappa f'linji orizzontali u paralleli ma' xulxin u li jagħti d-distanza 'l fuq jew 'l isfel mill-Ekwatur fi gradi. L-Ekwatur li jaqsam il-globu min-nofs huwa l-itwal latitudni u jinsab f'0°. Il-Pol tat-Tramuntana għandu latitudni ta' 90°T filwaqt li l-Pol tan-Nofsinhar għandu latitudni ta' 90°N. Flimkien mal-longitudnijiet dawn jgħinu biex tinsab il-pożizzjoni eżatta ta' post f'mappa.

lava

lava

Blat imdewweb li johroġ minn vulkan u li biż-żmien jiksah u jagħqad.

lava viskuża

viscous lava

Magma pjuttost magħquda li toħroġ minn vulkan u li tibbies malajr. Din it-tip ta' lava tifforma vulkan bil-ġnub weqfin.

legumi

legumes

Ħaxix li jittiekel, bħal ful, ċicri, piżelli u għads.

lijana (pl. lijani)

lianas

Pjanta li tixbah id-dielja u li tixxeblek u titla' maz-zkuk tas-siġar fil-foresti tropikali.

likeni

lichens

Pjanti żgħar magħmula minn dbabar bojod, griži, suwed jew safranin li jikbru ċatti mal-blat u maz-zkuk tas-siġar.

litosfera/qoxra

lithosphere/crust

Il-qoxra tad-dinja magħmula mill-kontinenti u l-qigħan tal-oċeani.

lqugħ ta' Stevenson

Stevenson Screen

Ilqugħ f'għamla ta' kaxxa bajda bil-persjani li jħares xi strumenti tat-temp mix-xita u r-raġġi diretti tax-xemx, u li fl-istess ħin iħalli l-arja tidhol u tiċċirkola ġewwa. Fih insibu t-termometri, l-igrometru u xi strumenti oħrajn. Bis-saħħa ta' din il-kaxxa, ivvintata minn Thomas Stevenson (1818-1887), nistgħu nagħtu t-temperatura eżatta tal-arja f'post barra u kenni mix-xemx.

lsien ta' art (pl. ilsna ta' art)

headland

Biċċa art tawwalija u dejqa mahruġa għal fuq il-baħar, bħal Ras il-Fenek u l-Ponta tal-Qawra. Jissejjaħ ukoll *ras ta' art*.

LUZZU (pl. luzzijiet)

Dgħajsa wiesgħa tas-sajd li tiflaħ għall-maltemp, bil-poppa u l-pruwa għall-ponta.

M

magma

magma

Blat imdewweb li jinsab fil-qoxra tad-dinja.

makkja

maquis

Ekosistema magħmula minn siġar żgħar, bħall-ħarrub u r-rand, u minn xtieli xeblika, bħall-ġholliq u l-pajżana, li jikbru mal-ġnub u l-qighan ta' xi widien.

maltempata (pl. maltempati)

storm

Kundizzjoni fl-arja li ġġib magħha rjiegħ u xita qawwija bil-beraq, ragħad u sajjetti.

maltempata tar-ramel (pl. maltempati tar-ramel)

sandstorm

Irjiegħ qawwija fid-deżert li jgħorru kwantità kbira ta' ramel.

mammiferu (f. mammifera, pl. mammiferi)

mammal

Ħlejqa miksija bix-xagħar jew bil-pil. Il-mara jkollha t-tqala, tiled u tredda' l-friegħ. Bħala eżempji hemm il-bniedem, id-denfil, il-farfett il-lejl, il-qanfud u l-ballottra.

manifattura

manufacture

Is-settur tal-fabbriki li fihom jinħadmu oġġetti fi kwantitajiet kbar bil-magni.

mansab (pl. mnasab)

bird trapper's nest

Il-post fejn in-nasab jarma x-xbiek biex jaqbad l-ġhasafar.

mantell tad-dinja

mantle of the earth

Is-saff li nsibu bejn il-qoxra u l-qalba tad-dinja. Xi partijiet minn dan is-saff huma iebsa filwaqt li oħrajn huma kemxejn imdewba.

maqjel (pl. mqawel)

pig sty/cattle pen

Kamra f'razzett fejn jgħixu l-bhejjem.

maremot (pl. maremoti)

seaquake

Terremot bl-epicentru tiegħu f'qiegħ il-baħar li jekk ikun qawwi johloq mewġ kbir jew tsunami.

marka tal-karbonju

carbon footprint

L-ammont ta' gassijiet serra li kull persuna u binja tipproduci u tarmi fl-atmosfera kull sena, bħad-diossidu tal-karbonju.

masġar (pl. msaġar)

wood

Medda art miksija bis-siġar, bħall-Mizieb u l-Buskett.

materja prima

raw material

Riżorsa naturali li nipproċessawha u nbidduha fi prodotti meħtieġa, bħaż-żejt, id-deheb, ir-ram u s-siġar.

melanoma

melanoma

L-aktar tumor perikoluż tal-ġilda kkawżat mill-espożizzjoni għar-raġġi qawwija tax-xemx.

meraq tossiku

leachate

L-ilma tax-xita li jnixxi qalb l-iskart li jkun hemm f'miżbla. Fi triqtu 'l isfel, dan jiġbor miegħu s-sustanzi li joħorġu mill-iskart u jsir likwidu tossiku li jniġġes l-ilma tal-pjan u l-baħar tal-madwar.

mergħa (pl. mergħat)

pasture land

Art bil-ħaxix fejn jirgħu l-bhejjem.

merkanzija

cargo/freight

Tagħbija ta' oġġetti għall-bejgħ.

metall (pl. metalli)

metal

Mineral iebes, li tista' ddewbu u tagħtih għamla oħra, bħall-ħadid, il-fidda, id-deheb u l-aluminju.

metall tqil (pl. metalli tqal)

heavy metal

Metall li jista' jkun ta' dannu għal saħħet il-bniedem u l-ambjent, bħar-ram, iż-żingu, il-kromju u l-merkurju.

metanu

methane

Gass naturali li jieħu n-nar, bla lewn u riħa, li jiffirma l-aktar waqt id-dekompożizzjoni tal-iskart fil-miżbljet u t-tkabbir tar-ross.

meteoroloġija

meteorology

L-istudju xjentifiku tal-fenomeni kollha li jseħħu fl-atmosfera, użat l-aktar għat-tbassir tat-temp.

meteorologu/meteoroloġist

(f. meteorologa/meteoroloġista, pl. meteoroloġi)

meteorologist

Espert tal-fenomeni li jseħħu fl-atmosfera u li jbiddu t-temp. Juża strumenti apposta u satelliti fl-ispazju biex ibassar it-temp.

mewġa ta' sħana (koll. mewġ ta' sħana)

heat wave

Perjodu ta' sħana qawwija, ħafna aktar mill-medja, li matulu l-art tinxef qoxqox u għalhekk tiżdied il-possibbiltà ta' nirien fil-foresti.

migrazzjoni (pl. migrazzjonijiet)

migration

Iċ-ċaqliq tan-nies minn post għal ieħor għal raġunijiet soċjali, ekonomiċi, politiċi jew ambjentali.

milqgħa (pl. milqgħat)

dam/wall

Ilqugh f'mogħdija għaž-żamma tal-ilma, bħalma nsibu f'Wied il-Qlejgħa.

mineral (pl. minerali)

mineral

Riżorsa naturali taħt l-art li tittella' mill-minjieri, bħall-aluminju, il-ħadid, id-djamanti u d-deheb.

minfes (pl. mniefes)

blowhole

Toqba fil-blat, ħafna drabi fis-saqaf ta' xi għar, minn fejn ir-raxx tal-ilma baħar johroġ bi pressa f'xi maltempata.

miżbla (pl. miżbljet)

landfill

Post fejn jintrema kull tip ta' skart bla kontroll.

miżbla kkontrollata (pl. miżbliet ikkontrollati)

engineered landfill

Post fejn l-iskart li jibqa', jindifen b'mezzi u b'sistemi moderni li jnaqqsu l-ħsara ambjentali. Hawn jittieħdu l-prekawzjonijiet kollha biex il-meraġ tossiku ma jniġġisx l-ilma tal-pjan u l-baħar, u biex il-gassijiet jinġabru u jiġu ttrattati.

mohriet (pl. mharet)

plough

Għodda tal-injam miġbuda minn bhima li biha l-bidwi jqalleb il-ħamrija, jeqred il-ħaxix selvaġġ, iħejji r-raddi għaž-żriġħ u jaqla' l-prodott lest, bħall-patata. Illum jintużaw ħafna aktar l-imħaret mekkaniċi.

moll (pl. mollijiet)

quay

Ċint jew ħajt b'saħħtu mibni biex jilqa' l-mewġ. Miegħu jorbtu wkoll il-bastimenti biex jgħabbu u jhottu l-merkanzija u n-nies.

mollusk (f. molluska, pl. molluski)

mollusk

Animal b'ġisem artab u mingħajr għadam, bħall-klamar u l-qarnita. Jista' jkollu l-qoxra biex tħarsu, bħall-bebbuxu u l-arzella.

monsun

monsoon

Riħ saġfi li jonfoħ mil-Lbiċ u n-Nofsinhar u li jġib xita qliel fin-Nofsinhar tal-Asja.

muntanja (pl. muntanji)

mountain

Art għolja ħafna bil-ġnub weqfin. Insibu muntanji waħedhom jew ktajjen ta' muntanji, bħall-Alpi.

N

naqal/sediment

sediment

Naqal, bħal tajn, ħama, ramel, żrar u frak tal-ġebel, imkaxkar mill-ilmijiet tax-xita, l-irjieħ u l-mewġ li jinġema' fil-qiegħ tal-ilma jew fuq l-art.

nassa (pl. nases)

fishing pot

Irkaptu tas-sajd magħmul f'għamliet differenti mill-qasab jew mill-fildiferru. L-aktar nases komuni huma tal-vopi u s-sawrell. Dawn għandhom il-forma ta' lanġasa u jintefgħu l-baħar bil-lixka fihom. Il-ħut jidhol għal-lixka u ma jsibx tarf johroġ. Hemm nases akbar, f'għamla ta' qanpiena, li jitniżżlu fil-qiegħ mingħajr lixka għall-arżnell u l-munqara. Hemm ukoll in-nases tal-qarnit.

newba (pl. newbiet)

crop rotation

Il-prattika ta' ċiklu agrikolu li f'kull staġun jitkabbar wiċċ differenti fuq l-istess biċċa art.

nida

dew

Qtar żgħir tal-ilma li jidher l-aktar maż-żerniq. Jiffurma meta l-ilma fl-arja, f'għamla ta' gass, jerġa' jsir likwidu malli jmiss ma' xi ħaġa aktar kiesha.

nitrat (pl. nitrati)

nitrate

Sustanza kimika bin-nitroġenu li tinsab fid-demel naturali u l-fertilizzanti artifiċjali.

nixfa

drought

Perjodu twil mingħajr xita li jkollu effett ħażin fuq il-biedja u s-saħħa, l-aktar tal-anzjani.

nixxieġha/miġra (pl. nixxighat/mġieri)

spring/water course

Mogħdija ta' ilma ġieri.

nixxieġha ta' lava (pl. nixxighat ta' lava)

lava flow

Xmara ta' blat imdewweb jew magma niezla ċċarċar mal-ġnub ta' vulkan.

nomadu (f. nomada, pl. nomadi)

nomad

Persuna, jew grupp ta' persuni, li m'għandhomx post fiss fejn jgħixu u li jgħaddu ħajjithom jivvjaġġaw minn post għal ieħor, l-aktar biex ifittxu l-ikel, l-ilma u art tajba fejn jirgħu l-bhejjem.

O

oasi

oasis

Roqgħa bl-ilma u msaġġra fid-deżert.

oċean (pl. oċeani)

ocean

Medda kbira ta' baħar bħall-Oċean Atlantiku bejn l-Amerka ta' Fuq u l-Ewropa, u l-Amerka t'Isfel u l-Afrika.

organizmu mikroskopiku (pl. organiżmi mikroskopiċi)

microscopic organism

Ħlejqa żgħira ħafna li tidher bil-mikroskopju biss.

orkidea (pl. orkidej)

orchid

Pjanta rari li twarrad f'jur il-ġmiel tiegħu u li fis-selvaġġ tikber imdendla mal-friegħi tas-siġar fil-foresti tropikali.

P

pajjiż qed jiżviluppa (pl. pajjiżi qed jiżviluppaw)

developing country

Pajjiż kemxejn fqir, li l-ekonomija tiegħu ħafna drabi għadha tiddependi biss minn ftit prodotti tal-biedja. In-nies għandhom livell baxx t'għajxien u ż-żieda fil-popolazzjoni hija kbira. Ħafna minn dawn il-pajjiżi qegħdin fl-Afrika, fl-Asja u fl-Amerka t'Isfel.

pajjiż żviluppat (pl. pajjiżi żviluppati)

developed country

Pajjiż ekonomikament għani li n-nies tiegħu jgawdu minn livell għoli ta' għajxien.

Pangaea

Art enormi li eżistiet 300 miljun sena ilu, magħmula mill-kontinenti tal-lum magħquda flimkien.

pannella fotovoltajka/solari

(pl. pannelli fotovoltajċi/solari)

photovoltaic/solar panel

Struttura li taqleb id-dawl tax-xemx f'elettriku.

parit (pl. pariti)

trammel net

Xibka twila li tinzel dritta fil-baħar magħmula minn tliet xbieki fuq xulxin. Is-sufruni li jkollha mwaħħlin magħha kull ftit metri jzommuha 'l fuq u ċ-ċomb li jkun hemm marbut mal-qiegħ tagħha jzommha stirata 'l isfel bħal purtiera. Il-ħut jithabbel ġol-malji fini tal-parit u jinqabad.

passaġġ taħt l-art (pl. passaġġi taħt l-art)

gallery

Mina mħaffra mal-livell tal-baħar fil-blat żonqri bħalma nsibu fl-impjant għall-ippumpjar tal-ilma f'Ta' Kandja. L-ilma li jiskula mis-saqaf ta' dan il-passaġġ jiżzerżaq f'ġiebla mħaffra fil-blat stess u jiġi ppumpjat lura 'l fuq.

peniżola (pl. peniżoli)

peninsula

Medda art tawwalija (ilsien ta' art), maħruġa għal fuq il-baħar, u mqabnda minn tarf wieħed mal-art, bħall-Isla, il-Belt Valletta u l-Italja.

perjodu glaċjali (pl. perjodi glaċjali)

glacial period

Era fl-istorja tad-dinja meta l-klima globali tant tiksah, għax tinżel it-temperatura, li s-silġ tal-poli u ta' fuq il-muntanji għoljin jinfirx u jiksi meded kbar ta' art.

perjodu interglaċjali (pl. perjodi interglaċjali)

interglacial period

Intervall bejn żmien glaċjali u ieħor meta l-klima tishon u s-silġ li jkun infirx fil-perjodu glaċjali jinħall. Jibqa' biss is-silġ tal-poli u tal-muntanji għoljin.

permeabbli

permeable

Li jixrob l-ilma u jhallih jgħaddi minnu, bħall-franka.

pesta (pl. pesti)

plague

Marda tittiehed u tinfirex malajr u li tista' toqtol.

pestiċida (pl. pestiċidi)

pesticide

Velenu kimiku, f'għamla likwida jew trab, li joqtol l-insetti, id-dud u hlejjaq oħra li jattakkaw l-uċuħ tar-raba' minn żmien għal ieħor.

pinnur (pl. pinnuri, pniener)

wind-vane

Strument tat-temp li jkejjel id-direzzjoni tar-riħ. Hafna drabi jkun magħmul minn vleġġa li ddu u turi minn fejn ikun ġej ir-riħ. Jekk il-vleġġa tipponta lejn il-Lvant, ir-riħ ikun qed jonfoħ mil-Lvant.

piramida tal-popolazzjoni

(pl. piramidi tal-popolazzjoni)

population pyramid/structure

Graff bil-blokki orizzontali, f'għamla ta' piramida, maqsuma fi tnejn li turi l-perċentwal jew l-ammont ta' nisa fuq naħa u ta' rġiel fuq oħra, skont l-età.

pixkerija (pl. pixkeriji)

fish market

Is-suq fejn is-sajjied ibiġh il-ħut li jaqbad. Hafna drabi dan isir bi rkant.

pjanta aljena (pl. pjanti aljeni)

alien species

Xitla mdaħħla mill-bniedem f'post fejn qabel ma kinitx tikber wahidha fis-selvaġġ. Din tista' tkun invażiva għax tinfirex malajr u tieħu post il-pjanti indiġeni.

pjanta annwali (pl. pjanti annwali)

annual plant

Xitla li ċ-ċiklu tagħha, minn xhin tinbet miż-żerriegħa sa ma twarrad u tmut, jieħu sena jew inqas.

pjanta perenni (pl. pjanti perenni)

perennial plant

Xitla li ċ-ċiklu tagħha jieħu sentejn jew aktar.

pjanura tal-għargħar (pl. pjanuri tal-għargħar)

floodplain

Pjanura ċatta fuq kull naħa tax-xmara mimlija bil-ħamrija alluvjali.

plankton

plankton

Organizmu mikroskopiku li jgħix fl-ilma baħar u fl-ilma ħelu. Jittiekel minn ħafna ħut.

plier (pl. plieri)

pillar

Kolonna li tibda mis-saqaf ta' għar u tibqa' niežla sal-art, magħmula minn depożitu tal-ġir li jhalli warajh l-ilma li jnixxi mill-blat.

pluvjometru (pl. pluvjometri)

rain-gauge

Strument tat-temp magħmul minn ċilindru li jilqa' x-xita li tinżel kuljum. Il-kejl jittieħed f'millimetri.

pol (pl. poli)

pole

It-tarf ta' fuq u ta' isfel tad-dinja. Il-Pol ta' Fuq (jew tat-Tramuntana) qiegħed f'latitudni ta' 90° 'il fuq mill-Ekwatur, f'nofs l-Oċean Artiku. Il-Pol t'Isfel (jew tan-Nofsinhar) qiegħed 90° 'l isfel mill-Ekwatur fil-kontinent Antartiku.

port (pl. portijiet)

harbour

Daħla (qala) kbira max-xatt fejn jorbtu l-bastimenti mal-mollijiet mibnija mill-bniedem biex, fost affarijiet ohra, ikunu jistgħu jhottu u jgħabbu l-merkanzija għall-kenn mill-baħar qawwi.

post għall-ġbir tal-iskart domestiku

(pl. postijiet għall-ġbir tal-iskart domestiku)

bring-in site

Post fejn ikun hemm numru ta' kontenituri kbar għall-ġbir ta' skart riċiklabbli, b'mod separat, bħall-plastik, il-karta, il-ħġieġ u l-metall.

post iffullat bin-nies (pl. postijiet iffullati bin-nies)

dense population

Post li għandu densità għolja ta' nies, bħalma hi belt kbira, fejn joqogħdu u jaħdmu ħafna nies.

power station (pl. power stations)

power station

Bini industrijali kbir li minnu jiġi ġenerat l-elettriku. F'ħafna minnhom jinħarqu l-fjuwils fossili biex jissahħan l-ilma sakemm isir fwar. Imbagħad dan idawwar turbina u l-elettriku li jinholoq jitqassam għand min ikollu bżonnu.

power station termali (pl. power stations termali)

thermal power station

Bini li fih jinħarqu l-fjuwils fossili biex jiġi ġenerat l-elettriku.

ppjanar tal-familja

family planning

Mezzi naturali, u artiċjali bħall-kontraċettivi, li bis-saħħa tagħhom il-koppja tiddeċiedi kemm u meta jkollha t-tfal.

preċipitazzjoni

precipitation

Il-parti taċ-ċiklu idroloġiku meta l-ilma jerġa' jinżel fuq l-art u fil-baħar, f'għamla ta' xita, silġ jew borra.

predatur (pl. predaturi)

predator

Animal li jikkaċċja ħlejjaq ohra biex jgħix.

pressjoni baxxa (pl. pressjonijiet baxxi)

low pressure

Sistema ta' arja instabbli li ġġib maltemp u rjieħ qawwija. Jekk tħares lejn sistema bħal din minn fuq, fl-Emisfera tat-Tramuntana, tara l-irjieħ iduru kontra l-arloġ b'mod kontinwu lejn in-nofs tal-pressjoni baxxa.

pressjoni għolja (pl. pressjonijiet għoljin)

high pressure

Sistema ta' arja xotta li ġġib temp bnazzi u sabiħ bi ffit li xejn rih. Jekk thares lejn sistema bħal din minn fuq, fl-Emisfera tat-Tramuntana, tara l-irjieħ iduru skont l-arloġġ b'mod kontinwu 'l barra miċ-ċentru tal-pressjoni għolja.

pressjoni tal-arja (pl. pressjonijiet tal-arja)

atmospheric pressure

It-toqol tal-arja li l-ħin kollu tagħfas fuq l-art. Il-pressjoni tal-arja tvarja minn post għal ieħor, u b'hekk l-arja timxi minn postijiet li għandhom pressjoni għolja għal oħrajn bi pressjoni baxxa. Il-meteoroloġi jkejlu l-pressjoni tal-arja bil-barometru.

prodott domestiku gross (PDG)

gross domestic product (GDP)

Kejl li jindika s-saħħa ekonomika ta' pajjiż li juri t-total tal-ġid maħluq matul is-sena.

profil tal-ħamrija (pl. profili tal-ħamrija)

soil profile

Is-saffi differenti tal-ħamrija, mill-wiċċ sal-blat. Is-saff tal-wiċċ, magħruf ukoll bħala *s-saff attiv*, ikun l-aktar wieħed fin u għammiel għax ikun mimli b'organizmi ħajjin u b'materjal organiku.

punt fokali

focal point

Il-post preċiż taħt l-art fejn tkun seħħet it-theżżiza ta' terremot.

qala (pl. qaliet)

inlet

Daħla żgħira fix-xatt.

qalba ta' barra

outer core

Is-saff ta' blat imdewweb li jinsab bejn il-mantell u l-qalba ta' ġewwa tad-dinja.

qalba ta' ġewwa

inner core

Is-saff ta' ġewwa nett taċ-ċentru tad-dinja, magħmul minn blat iebes b'temperatura għolja daqs il-wiċċ tax-xemx.

qanniċ (pl. qnieneċ)

reeds wind breaker

Ħajt tal-qasab imtella' fl-għelieqi biex jilqa' r-riħ, l-aktar fi nhawi fejn jahkem.

qasam industrijali (pl. oqsma industrijali)

industrial estate

Għadd ta' fabbriki miġbura qrib xulxin f'post magħżul apposta, ħafna drabi 'l bogħod mill-bini fejn jgħixu n-nies, bħalma nsibu f'Bulebel, San Ġwann u x-Xewkija, Ghawdex.

qasam tad-djar (pl. oqsma tad-djar)

housing estate

Għadd ta' djar jew blokki ta' appartamenti mibnija u mgħammra b'kollox mill-gvern f'għadd ta' lokalitajiet f'Malta u Ghawdex.

qawsalla (pl. qawsalli, qawsalel)

rainbow

Strixxa ta' seba' lwien, f'għamla ta' qaws, li tkun faċċata tax-xemx u li tgħaqqad is-sema mal-art. Tidher wara xi maltempata meta d-dawl qawwi tax-xemx jirrifletti fuq il-qtar tal-ilma fl-arja.

qawwara (pl. qwawar)

halo

Dawra dawl tonda madwar ix-xemx (magħrufa wkoll bħala *loċċ*) u l-qamar (magħrufa wkoll bħala *qiegħa*).

qawwi ta' fuq**upper coralline limestone**

Is-saff kalkarju tal-gzejjer Maltin li fforma l-aħħar, magħmul minn blat iebes li jintuża ħafna fl-industrija tal-bini għall-produzzjoni taż-żrar u r-ramel. Jifforma rdumijiet u wesgħat kbar ta' xaghri.

qawwi ta' taht**lower coralline limestone**

Is-saff kalkarju tal-gzejjer Maltin li fforma l-ewwel, magħruf bħala *ż-żonqor*. Minn dan il-blat iebes issawru rdumijiet maqtugħin dritti max-xatt u wesgħat kbar ta' xaghri.

qoxra tad-dinja**earth's crust**

Saff solidu ta' blat fil-wiċċ tal-pjaneta tagħna.

qoxra tettonika (pl. qoxra tettoniċi)**tectonic plate**

Blokka kbira mill-wiċċ tad-dinja, mistrieħa fuq il-mantell, li timxi bil-mod minħabba ċ-ċaqliq tettoniku.

qroll**coral**

Hlejjaq li jgħixu f'qiegħ ta' baħar baxx u sħun, miksija b'qoxra kalkarja. Ħafna drabi dan jinġema' u joħloq skollijiet ta' gzejjer qrollin.

R**raba' bagħli****non-irrigated lands**

Raba' li jissaqqa biss bl-ilma tax-xita u li għalhekk ikun xott fis-sajf.

raba' saqwi**irrigated fields**

Raba' b'ħażna u bi provvista ta' ilma s-sena kollha.

radam**dumping place**

Post li fih jintefgħu kwantitajiet kbar ta' skart nadif tal-bini, bħal barriera mitluqa.

radda**furrow**

Kanal mhux fond ħafna magħmul bil-mohriet fil-ħamrija.

raddiena tar-riħ (pl. rdieden tar-riħ)**wind pump**

Rota kbira fuq struttura tal-ħadid li hi u ddr bir-riħ ittella' l-ilma li jkun inġabar fil-blat għat-tisqija.

radjoattività nukleari**nuclear radioactivity**

Raġġi ġġenerati f'*power station* nukleari, li jiddu u ma jarmux sħana u, li jeqirdu kull tip ta' ħajja. Biex ma jkunx hemm radjoattività r-reattur nukleari jiddawwar b'saff oħxon ta' konkos, li hu l-uniku materjal li jwaqqaf ir-raġġi radjoattivi milli jinfirxu.

raffinerija taż-żejt (pl. raffineriji taż-żejt)**oil refinery**

Impjant industrijali kbir li jbidel iż-żejt mhux maħdum f'għadd ta' prodotti meħtieġa għall-fabbriki u t-trasport, bħall-petrol, id-*diesel*, il-pitrolju, iż-żjut għall-magni, u l-asfalt.

raġġ ultravjola (pl. raġġi ultravjola)**ultraviolet ray**

Raġġ inviżibbli tax-xemx li jagħmel ħsara kbira liċ-ċelloli tal-ħlejjaq kollha li jgħixu fid-dinja. Is-saff tal-ożonu jilqagħna u jħarisna minn dawn ir-raġġi perikolużi.

ragħa

grazing/pasture

It-teħid tal-merħla fil-beraħ biex tiekol ħaxix frisk.

ragħa żejjed

overgrazing

Meta l-bhejjem jieklu aktar ħaxix milli tiflaħ l-art mingħajr ma jagħtuh ċans jerġa' jikber.

ragħda (pl. ragħdiet, koll. ragħad)

thunder

Il-ħoss li jkarwat l-ajru u li jirbomba wara leħħa ta' berqa jew sajjetta. Dan il-ħoss jiġi ġenerat meta l-arja tişon f' salt, mal-ħruġ ta' charge elettriku, u tespandi.

raħħal (f. raħħala, pl. raħħala)

pastoral farmer

Min irabbi l-bhejjem bħal majjali, baqar, nagħaġ, mogħoż, fniek u tjur.

ramel

sand

Frak irqiq ta' blat, immermer bir-riħ u l-ilma, li jingabar max-xtut, fil-qiegħ tal-baħar, mal-ġnub tal-widien u fid-deżerti.

ras ta' art (pl. rjus ta' art)

cape/headland

Ilsien ta' art maħruġ għal ġol-baħar, bħal Ras il-Qarraba u Ras id-Dawwara.

rata tal-mewt (pl. rati tal-mewt)

death rate

L-għadd ta' nies li jmutu f'sena għal kull elf ruħ. Tissejjaħ ukoll *ir-rata tal-mortalità*.

rata tal-mewt tat-trabi (pl. rati tal-mewt tat-trabi)

infant mortality rate

L-għadd ta' trabi ta' inqas minn sena li jmutu għal kull elf tarbija li titwieled ħajja f'sena. Tissejjaħ ukoll *ir-rata tal-mortalità tat-trabi*.

rata tat-twelid (pl. rati tat-twelid)

birth rate

L-għadd ta' trabi li jitwiieldu f'sena għal kull elf ruħ.

razzett (pl. rziezet)

farmstead

Binja mdawra bir-raba' fejn il-bidwi kien joqgħod fis-sular ta' fuq mal-familja, filwaqt li l-bhejjem kienu jinżammu fl-imqawel fil-pjan terran.

rdum (pl. rdumijiet)

sheer cliff

Sies maqtuġħ dritt fil-blat, bħalma nsibu fl-irdumijiet Ta' Ċenċ u Ħad-Dingli.

reattur nukleari (pl. reatturi nukleari)

nuclear reactor

Post f'impjant nukleari li fih l-atomu tal-uranju jiġi bbumbardjat b'particelli iżgħar biex jinqasam. B'dan il-proċess tiffurma katina ta' reazzjonijiet li tarmi ħafna enerġija.

refuġjat (f. refuġjata, pl. refuġjati)

refugee

Persuna li taħrab minn pajjiżha minħabba gwerer jew persekuzzjoni u tingħata kenn f'pajjiż ieħor.

refuġjat ambjentali (pl. refuġjati ambjentali)

environmental refugee

Persuna li jkollha titlaq mill-post fejn tgħix minħabba diżastri naturali, bħal għargħar jew żbroff ta' vulkan.

restawr**restoration**

Il-proċess li tregġa' xi haġa għall-istat li kienet qabel billi tirranġaha jew tnaddafha.

rettli (pl. rettili)**reptile**

Animal bil-qoxra li jbid u jidher l-aktar f'jiem xemxin, bħall-gremxula, il-wiżgħa u s-serp.

reverse osmosis**reverse osmosis**

Impjant tad-desalinazzjoni li jaqleb l-ilma mielaħ tal-baħar f'ilma li hu tajjeb għax-xorb.

riċiklar/riċiklaġġ**recycling**

Il-proċess li bih oġġett li jkun spiċċa u ntrema jintuża mill-ġdid għal skop ieħor.

riefnu (pl. rwiefen)**gale**

Buffuri ta' riħ li jonfhu b'qawwa ta' aktar minn 50 km fis-siegħa u li jistgħu joħolqu ħsarat kbar

riħ (pl. rjeh)**wind**

Arja li timxi minn post għal ieħor. Din tista' tkun qawwija u tilhaq forza ta' riefnu meta taqbeż is-60 km fis-siegħa.

rina**greensand**

Saff irqiq ta' blat artab ħafna ta' lewn oranġjo. Jissejjaħ ukoll ir-*ramli* jew il-*ġebbla s-safra*. Jitmermer malajr u blokok kbar minnu jċedu u jitgerbu 'l isfel.

riserva naturali (pl. riservi naturali)**nature reserve**

Medda art naturali mharsa, li tagħti kenn lill-animali u l-pjanti li jgħixu fiha, x'aktarx għax ikunu rari u fil-periklu li jinqerdu.

rivoluzzjoni industrijali**industrial revolution**

Iż-żmien li fih daħlu l-magni u x-xogħol ma baqax isir bl-idejn. Matulu nbnew l-ewwel fabriki, u l-faħam kien is-sors ewlieni tal-enerġija. Din il-bidla industrijali bdiet l-Ingilterra fis-seklu 18, u minn hemm infirxet malajr fil-bqija tal-Ewropa tal-Punent u fl-Istati Uniti.

riżorsa naturali (pl. riżorsi naturali)**natural resource**

Materjal li nsibuh fid-dinja u li mhux maħluq mill-bniedem, bħaż-żejt, l-ilma u l-faħam, u varjetà kbira ta' minerali, bħad-deheb, il-ħadid u l-melħ. Il-foresti, l-animali, il-ħut u l-pjanti huma wkoll riżorsi naturali.

rkaptu**fishing gear**

L-għodda li jużaw f'xogħolhom is-sajjeda bħax-xbieki, il-konzijiet, in-nases, is-sufri u l-bnadar.

rmied vulkaniku**volcanic ash**

Frak ta' blat żgħir, b'dijametru ta' inqas minn 2 mm, li joħroġ meta jiżbroffa vulkan. Meta jkun fl-ajru, dan il-frak fin jingarr mar-riħ għal distanzi twal.

rtuba/umdità**humidity**

L-ammont ta' fwar tal-ilma fl-arja. Fl-Uffiċċju Meteoroloġiku titkejjel bl-igrometru li jagħti l-perċentwal ta' ilma f'volum ta' arja.

S

saff tal-ożonu

ozone layer

Faxx ta' arja, madwar 12-il kilometru 'l fuq mid-dinja, li jħarisna mir-raġġi ultravjola tax-xemx li jagħmlulna l-ħsara.

saguaro

saguaro

Kaktus ġgantesk b'zokk prinċipali, twil u oħxon, li jinħażen l-ilma fih. Jikber fid-deżerti ta' Arizona, fil-Kalifornja u l-Messiku, u jagħmel fjuri bojod li jwarrdu matul il-lejl u frott ħamrani tajjeb għall-ikel.

salinazzjoni

salinisation

Iż-żieda tal-livell tal-impluħa fil-ħamrija.

salinità

salinity

L-ammont ta' melħ fl-ilma jew fil-ħamrija.

salmastru

brackish water

Ilma li mhux mielaħ daqs l-ilma baħar.

santwarju tal-għasafar (pl. santwarji tal-għasafar)

bird sanctuary

Medda art naturali mħarsa li tagħti kenn lill-għasafar u tipprovdihom ambjent sigur fejn ibejtu. F'post bħal dan il-kaçça u l-insib huma pprojbiti.

sediment/naqal

sediment

Naqal, bħal tajn, ħama, ramel, żrar u frak tal-ġebel, imkaxkar mill-ilmijiet tax-xita, l-irjieħ u l-mewġ li jingema' fil-qiegh tal-ilma jew fuq l-art.

selħa (pl. selhiet)

breach (in rubble wall)

Parti mwaqqgħa minn ħajt tas-sejjeħ li trid tissewwa minnufih biex ma tintlifx il-ħamrija.

serra (pl. serer)

greenhouse

Struttura f'għalqa, magħluqa bil-plastik jew b'materjal ieħor li jgħaddi d-dawl minnu, li fiha, matul is-sena kollha, jtkabbru f'ambjent ikkontrollat il-ħxejjex, ix-xtieli u l-frott.

settur primarju (pl. setturi primarji)

primary sector

Qasam ekonomiku li jinkludi l-ġbir tal-materja prima mill-art jew mill-baħar. Dan jinkludi l-attivitajiet kollha marbuta mal-biedja, is-sajd u l-industrija tal-minjieri u l-barrieri.

settur sekondarju (pl. setturi sekondarji)

secondary sector

Qasam ekonomiku li jinvolti l-ipproçessar tal-materja prima f'oġġetti meħtieġa. Dan ġeneralment jiġri fil-fabbriki tal-manifattura li jħaddmu ħafna nies.

settur terzjarju (pl. setturi terzjarji)

tertiary sector

Qasam ekonomiku li joffri servizz liż-żewġ oqsma l-oħra tal-ekonomija (is-settur primarju u sekondarju), u lill-bqija tal-komunità.

sħaba (koll. sħab)

cloud

Fwar tal-ilma kkondensat fl-arja, f'għoli differenti. Meta jitqal biżżejjed jinżel bħala xita.

sħaba radjoattiva (koll. sħab radjoattiva)

nuclear cloud

Massa ta' arja radjoattiva maħluqa bi splużjoni nukleari.

shaba kumulunimbu (koll. shab kumulunimbu)
cumulonimbus clouds

Shab skur magħqud li jġib xita qliel, xi kultant bis-silġ. Jissejjaħ ukoll *shab tal-maltemp*.

shab ċirrukumulu (pl. shabiet ċirrukumulu)
cirrocumulus clouds

Shab fil-għoli, bħal biċċiet tat-tajjar hdejn xulxin, li jbassar ir-riħ. Jgħidulu wkoll *dahar il-fekruna* jew *in-naqxa*.

siġra emerġenti (pl. siġar emerġenti)
emergents

Siġra li toghla aktar 'il fuq mill-bqija tas-siġar fil-foresta tropikali. Ikollha bżonn gheruq riffieda biex iżommuha soda u ma jhalluhiex tegħleb.

siġra ħorfija (pl. siġar ħorfija)
deciduous tree

Siġra (jew arbuxxell) li tinza' l-weraq fil-ħarifa.

sikka (pl. sikek)
reef

Blata ftit 'l isfel minn wiċċ il-baħar, perikoluża ħafna għat-tbahhir.

silġ (pl. silġiet)
ice/hail

Ilma li jagħqud bil-kesħa meta t-temperatura taqa' taht iz-zero. Jista' jkun ukoll qtar tax-xita magħqud qisu boċċi.

sined
terraced fields

Għelieqi mtarrġa bil-ħitan tas-sejjieh mal-ġnub tal-widien.

sismografu (pl. sismografi)
seismograph

Strument li jhoss, jimmarka u jirreġistra l-qawwa u t-tul taċ-ċaqliq tal-art waqt terremot.

sismogramma (pl. sismogrammi)
seismogram

Karta sismika mmarkata bil-ħżuż ta' sismografu waqt theżżiza ta' terremot.

sismologu/sismoloġist

(f. sismologa/sismoloġista, pl. sismoloġi/sismoloġisti)

seismologist

Xjenzat li jistudja l-oriġini, il-firxa ġeografika, l-effetti, u l-possibbiltà ta' terremot.

sienja (pl. swieni)
water mill

Sistema ta' tisqija li biha l-bdiewa kienu jtellgħu l-ilma minn ġol-blat b'xi ħmar jew b'xi bagħal mgħammad.

sieqja (pl. swieqi)
water channel

Kanal imħaffer f'kantun li kien jgħaddi l-ilma minnu għat-tisqija tar-raba'. Sistema kumplessa ta' dawn is-swieqi nsejħulha 'saqqajja'.

sies (pl. sisien)
cliff

Ġenb għoli mhux maqtuġh dritt daqs ta' rdum.

skala Mercalli
Mercalli scale

Sistema li biha kull theżżiza ta' terremot tingħata grad minn 1 sa 12, manwalment, wara li tkun ġiet osservata l-ħsara li tkun seħħet.

skala Richter
Richter scale

Sistema teknika li biha t-theżżiza ta' terremot tinħadem b'mod awtomatiku fi grad minn 1 sa 10, skont il-qawwa tagħha.

skala Beaufort

Beaufort scale

Skala internazzjonali għall-kejl tal-qawwa tar-riħ li tibda minn 0 (kalm) u titla' sa 12 (uragan) li ħareġ biha l-ewwel darba l-Ammirall Inġliż Sir Francis Beaufort (1774-1857).

skart/żibel

waste

Materjal mormi li mhux meħtieġ aktar.

skart inert

inert waste

Fdalijiet mormija mill-industrija tal-bini li ma jitmermru qatt, bħall-ġebel u r-ramel. Hafna minnhom jintradmu f'barrieri li m'għadhomx jintużaw biex il-post jiġi riabilitat u jintuża mill-ġdid.

skart inorganiku

inorganic waste

Prodotti maħduma u mormija mill-bniedem li jdumu hafna biex jitmermru, bħall-ħġieġ, il-plastik u oġġetti tal-metall. Dan l-iskart jista' jinġabar għar-riċiklar biex minnu jimmanifatturaw prodotti ġodda.

skart muniċipali

municipal waste

Oġġetti mormija mid-djar u mill-attivitajiet kollha f'zoni residenzjali, bħall-ħwienet, l-uffiċċji, l-iskejjel u r-restoranti.

skart organiku

organic waste

Prodotti mormija mill-bniedem, bħal fdalijiet ta' ikel, weraq u karti li jitmermru b'mod naturali.

skart radjoattiv

radioactive waste

Il-fdal tal-vireg tal-uranju li jibqa' fir-reattur nukleari waqt l-iġġenerar tal-elettriku. Dan jinħażen taħt l-art fi blokki tal-konkos għax hu ta' periklu għas-saħħa.

skoll (pl. skollijiet)

reef

Blata sporguta ftit 'il fuq jew eżatt taħt wiċċ il-baħar.

skuna tas-sajd (pl. skejjen tas-sajd)

fishing vessel

Bastiment imdaqqas bil-kabini għall-mistrieħ tal-ekwipaġġ. Ikun mgħammar biex is-sajjieda jkunu jistgħu joħorġu iżjed 'il barra u jdumu fuq il-baħar.

sodda tal-wied

river bed

Il-qiegħ tal-wied minn fejn jgħaddi l-ilma.

sostenibbiltà

sustainability

L-iżvilupp u l-użu għaqli tar-riżorsi li jħarsu l-ambjent u l-ħtiġijiet tal-ġejjieni.

speċi (pl. speċi)

species

Grupp ta' organiżmi b'karatteristiċi jixxiebu.

speċi aljena (pl. speċi aljeni)

alien species

Ħlejqta li ddaħħlet minn barra l-pajjiż u li tista' taffettwa hażin l-ekoloġija tal-post. Il-kamaleonte u l-bajtar tax-xewk huma żewġ speċi aljeni li ddaħħlu f'pajjiżna.

speċi mhedda

endangered species

Ħlejqta li tkun saret rari u waslet biex tinqered darba għal dejjem.

spiera (pl. spieri)

borehole

Toqba fonda mħaffra apposta fil-blat li minnha jittella' l-ilma b'xi pompa.

sponża (pl. sponož)

sponge

Animal artab, b'ġismu mtaqqab u bil-pori, li jgħix imqabbad mal-blat f'qiegħ il-baħar.

spora (pl. spori)

spores

Tikek suwed, meħtieġa għat-tkattir, li nsibuhom ma wara tal-weraq ta' xi pjanti, bħall-felċi.

stalagmita (pl. stalagmiti)

stalagmite

Kolonna tielgħa mill-art ta' għar, magħmula minn depożitu tal-ġir (karbonat tal-kalċju) li jħalli warajh l-ilma li jnixxi mill-blat.

stalaktita (pl. stalaktiti)

stalactite

Kolonna mdendla mas-saqaf ta' għar, magħmula minn depożitu tal-ġir (karbonat tal-kalċju) li jħalli warajh l-ilma li jnixxi mill-blat.

steppa Mediterranja

Mediterranean steppe

Xaġħri li ftaqar, minħabba r-ragħa żejjed jew in-nirien, u li fih jikbru ħafna pjanti bil-basta, bħall-ġħansar u speċi oħra annwali.

stratosfera

stratosphere

Saff ta' arja, mingħajr shab u maltemp, li jinsab bejn 10 u 50 kilometru 'l fuq minn wiċċ id-dinja.

sukkulent (pl. sukkulenti)

succulent

Pjanta, bħall-kaktus, li taħzen l-ilma fiz-zokk u l-weraq għal meta tiġi bżonnu fl-aktar staġun xott tas-sena.

sushi

sushi

Ikel Ġappuniż magħmul mir-ross u l-ħut nej, bħat-tonn.

sussidju (pl. sussidji)

subsidy

L-ġhoti ta' somma flus bħala għajnuna biex dak li jkun itejjeb l-azjenda tiegħu.

T

tafal

blue clay

Blat artab ta' lewn griż ċar li jiskura meta jixxarrab. Jitfarrak malajr, jiżzerżaq 'l isfel u jgħatti l-blata ta' tahtu. Huwa l-uniku saff ta' blat impermeabbli f'pajjiżna u għalhekk joħorġu minnu għadd ta' nixxiġħat tal-ilma ġieri.

tajn termali

thermal mud

Għadira ta' tajn shun ibaqbaq f'zoni vulkaniċi, bħalma nsibu fl-Iżlanda u New Zealand. Dan ikollu kwalitajiet mediċinali li jtaffu l-uġiġħ.

taqtigħa (pl. taqtigħat)

stack

Kolonna ta' blat wieqfa waħidha, ftit 'il bogħod mix-xatt. Tiffirma meta jċedi saqaf ta' hnejja.

tartarun (pl. tartaruni)

purse seine

Xibka tas-sajd f'ghamla ta' kopp tond li tinghalaq mill-ġnub u mill-qiegħ. Meta jinqabad fiha, il-ħut jinghalaq f'ċirku u ma jkunx jista' jaħrab.

tarzna (pl. tarzni)

dockyard/shipyard

Post mal-baħar attrezzat b'baċiri, krejnijiet kbar u tagħmir ieħor għall-bini u t-tiswija tal-bastimenti.

telf/erożjoni/tgħawwir tal-ħamrija

soil erosion

Il-proċess li bih jintilef ammont kbir ta' ħamrija minħabba diversi fatturi naturali, bħar-riħ u x-xita qawwija. Il-ħamrija tintilef ukoll minħabba prattiċi ħżiena tal-biedja, bħar-ragħa żejjed u d-deforestazzjoni.

temp

weather

Il-kundizzjoni tal-arja, bħat-temperatura, il-qawwa u d-direzzjoni tar-riħ, l-umdità u l-pressjoni, f'ħin u post partikolari.

temperatura (pl. temperaturi)

temperature

Il-kejl li bih inkunu nafu kemm huwa sħun jew kiesaħ oġġett.

temperatura massima (pl. temperaturi massimi)

maximum temperature

L-ogħla temperatura ta' matul il-jum imkejla bit-termometru.

temperatura minima (pl. temperaturi minimi)

minimum temperature

L-inqas temperatura ta' matul il-jum imkejla bit-termometru.

termometru (pl. termometri)

thermometer

Strument għall-kejl tat-temperatura, magħmul minn tubu rqiq tal-ħġieġ, bil-merkurju jew bl-alkoħol fih li jogħla meta t-temp jishon u li jinżel meta jiksah. Dan l-istrument jitpoġġa fl-ilqugh ta' Stevenson u l-kejl jingħata fi gradi Celsius (°C).

terrapien

debris

Taħlita ta' ħamrija u frak tal-ġebel.

terremot (pl. terremoti)

earthquake

Theżżiża fl-art li tista' tagħmel ħafna ħsara.

terriċċju

compost

Materjal organiku xott magħmul mill-ħamrija, u weraq u zġuk immermra b'mod naturali. Issibu taħt siġar kbar, bħall-ħarrub, u jagħmel il-ħamrija aktar għammiela.

theżżiża sismika (pl. theżżiziet sismiċi)

earth tremor

Skoss ta' terremot li jċaqtaq l-art.

tinda (pl. tined)

tunnel

Struttura tal-plastik trasparenti, twila u baxxa, magħmula għan-nofs tond, li tħares il-ħxejjex mill-elementi naturali.

tira

moist lower soil horizon

L-umdità ta' taħt il-wiċċ niexef tal-ħamrija.

tirxa (pl. tixiet, koll. tirx)

boulder scree

Blata kbira li tkun ċediet mill-irdum għal ġol-baħar.

tishin globali**global warming**

Iż-żieda bil-mod il-mod fit-temperatura globali tad-dinja minħabba l-ħruq ta' kwantitajiet kbar ta' gassijiet serra.

tisqija/irrigazzjoni**irrigation**

Mezz artifiċjali li bih il-bidwi jagħti l-ilma lir-raba'.

tisqija bil-qatra**drip irrigation**

Mezz li bih il-bidwi jikkontrolla l-ammont ta' ilma mehtieg għat-tisqija b'pajpijiet li minnhom l-ilma joħroġ bil-qatra l-qatra mal-għeruq tal-ħxejjex.

tkarkir**trawling**

Prattika tas-sajd li fiha xibka kbira u b'saħħitha, f'għamla ta' lembut, titkaxkar ma' qiegh il-baħar minn bastiment tas-sajd.

tmermir**weathering**

Il-mod li bih il-blat jitherra u jitfarfar f'biċċiet żgħar bi proċessi kimiċi, fiżiċi u bijoloġiċi.

tmermir bil-ġlata**frost shattering**

Il-proċess li jseħh f'postijiet keshin meta l-ilma jinġazza fix-xquq tal-blat, ixaqqu u jkissru.

tmermir folja folja**onion-skin weathering**

Il-proċess li bih il-wiċċ tal-blat jitqaxxar bil-bdil kontinwu tat-temperatura mil-lejl għan-nhar.

tniġġis**pollution**

Il-ħsara li ssir lill-ambjent naturali (l-arja, l-ilma, il-ħamrija u l-ħlejjaq) mill-attivitajiet tal-bniedem.

topografija**topography**

Deskrizzjoni tal-karatteristiċi fiżiċi ta' wiċċ l-art, bħall-muntanji, il-widien u x-xmajjar.

traċċa sismika (pl. traċċi sismiċi)**seismic trace**

Il-marka li thalli warajha l-labra tas-sismografu waqt theżżiża ta' terremot.

traspirazazzjoni**transpiration**

Il-proċess li bih l-ilma jevapora mill-weraq tal-pjanti.

trasport**transport**

L-ivvjaġġar u l-ġarr b'mezzi bħal karożzi, trakkijiet, ferroviji, ajruplani u bastimenti.

trażbord**transshipment**

Il-ġarr u l-ħatt tal-merkanzija minn fuq il-vapuri għal fuq l-art.

troglodita (pl. trogloditi)**troglogyte**

Persuna li tgħammar fl-għerien, bħalma kien hemm fi żmien preistoriku.

tromba tal-arja (pl. trombi tal-arja)**whirlwind/waterspout/tornado**

Riefnu li jdur mgħaġġel f'forma ta' lembut twil li jobrom u joħloq ħsarat kbar.

it-Tropiku tal-Kankru**Tropic of Cancer**

Il-linja tal-litudni 23½° 'il fuq mill-Ekwatur.

it-Tropiku tal-Kaprikornu**Tropic of Capricorn**

Il-linja tal-litudni 23½° 'l isfel mill-Ekwatur.

tsunami

tsunami

Mewġ kbir magħmul minn terremoti f'qiegħ il-baħar.

tul medju tal-ħajja

life expectancy

Kemm iddum ħajja normalment persuna f'pajjiż partikolari.

tundra

tundra

Art kbira u watja fl-Artiku fejn ma jikbrux siġar għax l-art ta' taħt il-ħamrija, bil-kesħa, tkun dejjem inġazzata.

tunnara

tunny net/tunny fishing ground

Mezz li bih it-tonn kien jinqabad f'xibka kbira f'għamla ta' labirint. Waqt li dan ikun ipassi, jidhol fiha u ma jsibx tarf joħroġ. Is-sajjieda jtellgħu t-tonn waħda waħda b'gancijiet kbar.

turbina tar-riħ (pl. turbini tar-riħ)

wind turbine

Skrun kbir ma' arblu għoli li meta jdur bir-riħ joħloq l-enerġija elettrika.

turiżmu

tourism

Attività ekonomika li taqdi l-ħtiġijiet ta' dawk li jsiefru biex jistrieħu u jżuru postijiet ta' interess.

turiżmu tal-massa

mass tourism

Attività qawwija ta' turisti, akbar milli jiflaħ post partikolari, li toħloq problemi ambjentali, infrastrutturali u soċjali.

U

uffiċċju meteoroloġiku (pl. uffičċji meteoroloġiċi)

meteorological station

Post fejn jitbassar it-temp bi strumenti apposta.

umdità/rtuba

humidity

L-ammont ta' fwar tal-ilma fl-arja. Fl-Uffiċċju Meteoroloġiku titkejjel bl-igrometru li jagħti l-perċentwal ta' ilma f'volum ta' arja.

uragan (pl. uragani)

hurricane

Tempesta bi rjieħ u xita qawwija.

V

valanga ta' tajn (pl. valangi ta' tajn)

mudflow/lahar

Munzell kbir ta' tajn li jinqala' minn muntanja jew vulkan, u li jinġarr b'heffa 'l isfel. Din tkaxkar kulma ssib quddiemha sakemm tordom kollox f'post wieħed.

veġetazzjoni

vegetation

Il-pjanti u s-siġar li jikbru weħedhom fil-kampanja u l-ħxejjex li jkabbar il-bidwi fir-raba'.

vertebrat (f. vertebrata, pl. vertebrati)

vertebrate

Animal li għandu s-sinla tad-dahar, bħall-mammiferi, l-għasafar, ir-rettili, l-amfibji u l-ħut.

veterinarju (f. veterinarja, pl. veterinarji)

veterinarian

Tabib tal-annimali.

vulkan/munġbell (pl. vulkani/munġbelli)

volcano

Għolja jew muntanja li minn żmien għal ieħor joħorġu (jiżbruffaw) minnha lava, xrar, irmied u gassijiet li jistgħu jagħmlu ħsara kbira.

vulkan ħaj/attiv (pl. vulkani ħajjin/attivi)

active volcano

Vulkan li b' mod regolari juri sinjali ta' attività vulkanika u li kull tant żmien jiżbroffa.

vulkan rieqed/inattiv (pl. vulkani reqdin/inattivi)

dormant volcano

Vulkan li fil-mument mhux juri l-ebda sinjal ta' attività vulkanika, iżda li xorta waħda jista' jiżbroffa ħabta u sabta.

vulkan mejjet/estint (pl. vulkani mejtin/estinti)

extinct volcano

Vulkan li f' dawn l-aħħar elfejn sena la żbroffa u lanqas wera xi sinjal ta' attività vulkanika.

W

wilġa (pl. wileġ)

valley side

Il-ġenb ta' wied li ħafna drabi jittarraġ bil-ħitan tas-sejjeħ biex jinħadem mill-bidwi.

wiċċa (pl. wiċċ)

flat land

Wesgħa art ċatta.

wied (pl. widien)

valley

Medda art bejn l-għoljiet li minnha jgħaddi l-ilma tax-xita għall-baħar.

X

xagħri

garigue/scrubland

Ekosistema b' arbuxxelli baxxi u folti li jikbru f' wesgħat kollha ħofor u xfar fil-blat tal-qawwi.

xaħx

dust of lower coralline limestone

Trab fin li jaqa' waqt il-qtugħ tal-franka fil-barrieri u li l-bennej jużah ma' ftit siment biex iqiegħed u jkaħħal il-knatan tal-franka.

xatt/xtajta (pl. xtut/xtajtiet)

shore

L-art li tmiss mal-baħar.

xifer distruttiv (pl. xfar distruttivi)

destructive margin/boundary

It-tarf ta' bejn żewġt iqxur tettoniċi li jkunu resqin lejn xulxin. Waqt li qed jimbuttaw lil xulxin, waħda mill-qxur tiżzerżaq u tinzel taħt l-oħra.

xifer konservattiv (pl. xfar konservattivi)

conservative margin/boundary

It-tarf ta' bejn żewġt iqxur tettoniċi li jkunu qed jiżzerżqu maġenb xulxin. B'hekk il-qoxra tad-dinja la tissawwar mill-ġdid u lanqas tinqered.

xifer kostruttiv (pl. xfar kostruttivi)

constructive margin/boundary

It-tarf ta' bejn żewġt iqxur tettoniċi li jkunu mixjin 'il bogħod minn xulxin. B'hekk tiffurma qoxra ġdida bil-magma li tkun tielgħa mid-dinja.

xifer ta' kolliżjoni (pl. xfar ta' kolliżjoni)

collision margin/boundary

It-tarf ta' bejn żewġt iqxur tettoniċi li jkunu mixjin lejn xulxin. Meta jaħbtu, jimbuttaw lil xulxin 'il fuq u jiffurmaw katina ta' muntanji, bhall-Alpi, il-Himalaya u l-Andes.

xifer ta' qoxra tettonika (pl. xfar ta' qxur tettoniċi)

plate margin/boundary

It-tarf ta' bejn żewġt iqxur tettoniċi. Din hija zona sismika attiva ħafna għax hawn il-qxur jimxu lejn xulxin, 'il bogħod minn xulxin jew maġenb xulxin.

xita

rain

Il-parti taċ-ċiklu idroloġiku meta l-ilma jerġa' jinżel mis-sħab fuq l-art u fil-baħar. Ix-xita tista' tqattar, tagħmel irxiex (ħafif bilkem tinstema'), tinżel f'ħalba jew qawwija bil-qliel.

xita aċiduża

acid rain

Xita b'gassijiet velenużi, iġġenerati mill-attività tal-bniedem, bħad-diossidu tal-kubrit u l-ossidu tan-nitroġenu. Din toqtol is-siġar u l-ħlejjaq tal-ġhadajjar, tfaqqar il-ħamrija u tgħaġġel il-proċess tat-tmermir tal-blat.

xita ċiklonika

cyclonic rainfall

Xita li sseħħ meta massa ta' arja sħuna u umda toġhla u tiksah malli tiltaqa' ma' massa oħra ta' arja kiesħa.

xita konvezzjonali

convective rainfall

Xita li sseħħ l-aktar f'postijiet shan u umdi, bhall-foresti tropikali. Bis-sħana qawwija ta' matul il-jum, l-arja sħuna u umda tespandi u toġhla b'kurrenti ċirkolari. Meta l-arja tiksah jiffirma s-sħab tal-maltemp u tagħmel ix-xita li ġeneralment tinżel bil-qliel.

xita orografika

relief/orographic rainfall

Xita li sseħħ l-aktar meta massa ta' arja sħuna u umda toġhla u tiksah meta tiltaqa' mal-ġholjiet.

xita radjoattiva

radioactive rain

Xita tossika li tinżel wara splużjoni nukleari u teqred kollox.

xita tal-ħamrija

blood rain

Xita mgħobbija b'ħafna trab fin mid-Deżert tas-Sahara, komuni ħafna fil-pajjiżi tal-Mediterran.

xmara (pl. xmajjar)

river

Wied kbir ta' ilma ġieri li jġelgel mill-ġholjiet sal-baħar.

xmara tributarja (pl. xmajjar tributarji)

river tributary

Nixxieġha ċkejna, aktarx fuq l-ġholjiet, li tingħaqad u tferra' fil-kanal ewlieni tax-xmara.

Ż

żbroff ta' vulkan (pl. żbroffi ta' vulkan)

volcanic eruption

Il-ħruġ f'daqqa ta' lava, xrar, irmied, dħaħen u gassijiet minn bokka ta' vulkan.

żieda naturali tal-popolazzjoni

natural population increase

Iż-żieda fin-numru ta' nies li jgħixu f'pajjiż partikolari minħabba li r-rata tat-twelid tkun oghla minn tal-mewt.

żmien is-silġ (pl. żminijiet is-silġ)

ice age

Perjodu kiesaħ ħafna meta s-silġ tal-poli u tal-muntanji jinfirex.

żonqor

lower coralline limestone

Blat iebes magħruf ukoll bħala l-*qawwi ta' taħt*. Jiffirma rdumijiet max-xatt maqtuġhin dritti u wesgħat kbar ta' xagħri b'ħafna ħofor u xfar.

żurżieqa tat-tafal (pl. żriezaq tat-tafal)

clay slopes

Għolja mgħottija b'kisja rqiqa ta' tafal li jkun inqala' minn postu u tkaxkar 'l isfel.

żvilupp sostenibbli

sustainable development

L-iżvilupp u l-użu għaqli tar-riżorsi li jħarsu l-ambjent u l-ħtiġijiet tal-ġejjieni.

Z

zona rurali (pl. zoni rurali)

rural area

Raħal jew belt żgħira maqtuġha għaliha fil-kampanja, bi ftit nies u servizzi.

zona urbana (pl. zoni urbani)

urban area

Belt li fiha joqogħdu ħafna nies, b'ħafna servizzi u attività ekonomika.